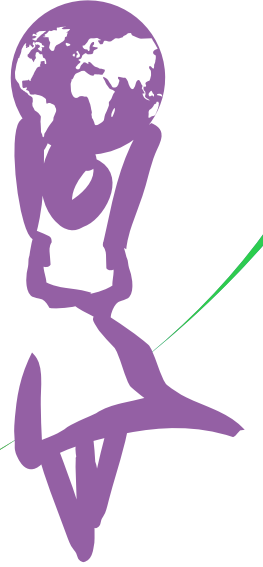

BAKIM SEKTÖRÜNDE KAYIT-DIŞI KADIN EMEĞİNİN FARKLI AKTÖRLERİ VE BOYUTLARI

Sibel Kalaycıoğlu
Helga Rittersberger-Tılıç
Kezban Çelik

THE WORLD BANK
IBRD • IDA

BAKIM SEKTÖRÜNDE KAYIT-DIŞI KADIN EMEĞİNİN FARKLI AKTÖRLERİ VE BOYUTLARI

Sibel Kalaycıoğlu*
Helga Rittersberger-Tılıç**
Kezban Çelik***

* Prof. Dr., Orta Dođu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ksibel@metu.edu.tr

** Prof. Dr., Orta Dođu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, helgat@metu.edu.tr

*** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, kezban.celik@omu.edu.tr

GİRİŞ

“Bakım Sektöründe Kayıt-dışı Kadın Emeğinin Farklı Aktörleri ve Boyutları” başlıklı araştırmanın temel amacı, bakım sektörünü arz ve talep boyutları ile ve bütüncül olarak ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, araştırmada Türkiye’deki istihdamın yapısı içinde ve özellikle de kadın istihdamı için, enformel yapıların ve buna bağlı kurumların önemini ve farklı özelliklerini anlamak hedeflenmiştir. Türkiye, kadının işgücüne katılım oranının düşük olduğu bir ülkedir ve kadınların kayıtlı sektöre katılımlarının artırılması önemli politika konularından birisi olarak görülmelidir. Öte yandan kadının işgücüne katılımının çoğunlukla enformel/kayıt dışı sektörde gerçekleşiyor olması bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle bu proje, “kayıt-dışı” olarak isimlendirilen enformel sektörü ve içindeki heterojenliği, farklı aktörleri (arz ve talep açısından) ve boyutları üzerinden çeşitlenmesini, bütün bu özelliklerin de kadın istihdamı ve kayıt-dışı kadın emeği üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Kadınların ücretli çalışma oranlarını artırma kapasitesi en yüksek alanlardan birisi olan bakım sektörü/mor işler çok boyutluluğu ve heterojenliği içinde irdelenmiştir. Kadın istihdamının artırılmasında ‘insan onuruna yakışır istihdamın esas amaç olarak belirlenmesi, iş piyasasındaki kadın-erkek eşitliği ve çalışma-ev yaşamı arasındaki uzlaşmanın sağlanmasının’ gerekliliği açıktır. Ancak evde bakım sektörünün istihdama konu olduğu ve öncelikli olarak kadınların bu sektörde işgücüne katılımlarının amaçlandığı ülke deneyimleri; kadınların istihdama katılımlarının araçsallaştırıldığını, kadın-erkek eşitliğini gözetmediğini, dikey ve yatay farklılaşmalara neden olmakta olduğunu göstermektedir (İlkkaracan, 2010:13-14). Bu nedenlerle cinsiyet ayrımcılığından kaçınabilmek, sektörde sürdürülebilir ve eşitlikçi bir işgücü ve istihdam politikası geliştirebilmek ve bu sektörde yer alan kadınların ücretli çalışmadan elde edebilecekleri kazanımları arttırabilmek için sektörün tüm boyutlarına odaklanması ve buradan politika üretilmesi gerekmektedir.

Evde bakım emeği çocuk-hasta-yaşlı-engelli bakım alanları olarak belirlenmiş olup bu alanda çalışan yerli ve yabancı kadınlar, kadınların istihdam biçimlerini etkileyen talep ile talep ve arz arasında yer alan firmalar araştırma kapsamında irdelenmiştir. Evde bakım emeğine ilişkin talebin içeriğinin anlaşılması şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ele alınmayan bir boyuttur. Öte yandan bu tür bir işe talep ve talebin şekillendirdiği ve belirlediği çalışma koşulları bu işlerde yer alan kadınların, işe girişten başlayarak tüm iş yaşamını biçimlendirmektedir. Talebin yarattığı bu etki sadece sektörde istihdam edilen kadınları değil firmaları da etkilemektedir. Firmaların yasal statüleri, uzmanlıkları, hedef kitleleri talep ile şekillenmektedir. Bu kapsamda sunulan çalışma, bir yandan arz ve talep arasında şekillenen firmaların sektördeki rolünü diğer yandan ise evde bakım sektöründe kayıt-dışı kadın emeğini farklı aktörler ve boyutları ile ele almıştır.

1

Ücretli Çalışma ve Kadın Emeği

Bütün dünyada çalışma hayatına ilişkin “iyi işler” üretme kapasitesi olan sanayi sektörü, gelişen teknoloji ve küresel rekabete bağlı olarak küçülmekte bunun yerine hizmet ve finans sektörü büyümektedir. Türkiye’de ise çözülmekte olan tarım nüfusunu, ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin düşüklüğünü, demografik geçiş sürecinin sonucu oluşan yüksek oranda çalışma çağındaki genç nüfusu, düşük kadın işgücü katılım oranlarını ve geniş kayıt dışı sektörün varlığını bu faktörlere eklemek gerekmektedir.

Sadece Türkiye’de değil Türkiye’nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücü katılım oranlarının düşük olması genellikle ortak bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ortaklıktan hareketle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke olabilmeleri, yoksulluğun önlenmesi hatta toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yol alınabilmesi ile kadınların ücretli işgücü katılımları arasında doğrusal bir ilişki kurulmakta ve katılım oranlarını arttırmak önemli bir politika konusuna dönüşmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kadınların ücretli iş katılımlarını etkileyen nedenleri açıklamaya çalışan farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunların arasında “klasik modern” önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerde sanayinin zaman içinde gelişeceğini ve buna bağlı kültürel-yapısal değişimler olacağını ve bu değişimlerin kadınlara da yansıtacağını iddia etmektedir. Bu yaklaşım sanayileşmenin kadın işgücünü çekeceğini ve ücretli emek katılımının artması ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanacağını varsaymıştır (Inglehart&Norris, 2003). Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların düşük ücretli iş katılımlarını “kültürel nedenlerle” açıklama eğilimi de yaygındır.

Bu yaklaşımların Türkiye’deki düşük kadın işgücü katılım oranlarını ne kadar açıklamakta olduğunu anlamaya çalışmak önemlidir. 1980’lerle birlikte Türkiye önemli yapısal değişimler yaşamaya başlamıştır. Etkileri son yıllarda oldukça iyi izlenebilen şekilde bu yıllar, nüfusun kırsal alanlarının değiştiği yıllar olmuştur. Cumhuriyetin başında nüfusun % 90’ı kırsal alanlarda yaşamakta ve tarımsal faaliyetler temel geçimi oluşturmaktaydı. 1950’li yıllara kadar önemli bir değişim olmadı ancak 50’li yıllarda başlayan ve halen devam eden nüfus hareketliliği sonucu bugün nüfusun % 75’ten

fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Değişimlerin kadın üzerine olan etkileri ise çok daha çarpıcı olmuştur. Kentsel alana gelmekle birlikte kadınların eğitime katılma oranları ve katıldıkları vakit eğitimde kalma süreleri artmaya başlamıştır. Uzayan eğitim ve geciken evlenme yaşının temel etkisi ise doğurganlığın azalması olmuştur. Böylece kentleşme ile çok doğurganlık ve yüksek bebek ölümlerinden düşük doğum ve ölüm oranlarının yaşandığı demografik geçiş süreci de tamamlanmıştır. Bu iyileşmeye ek olarak kadınların evlenme yaşlarının yükselme eğiliminde olduğu ve sadece erkeğin çalıştığı “tek gelirlili” aileden, kadının da çalışma yaşamına dahil olduğu “çift gelirlili” aile normuna doğru bir değişimin de toplumsal kabulünün artmaya başladığını izlemek mümkün olmuştur (DPT-DB, 2009).

Ancak Türkiye’de kadın konusuna bakıldığında gözlemlenen durumu “paradoks” olarak tanımlamak mümkün gözükmemektedir. Modernist öğretisi kamusal alanda en azından prensipte kadın ve erkekleri eşitlemiş ve buna bağlı haklar da yasal düzeyde verilmiş, bu eşitliği yakalamanın en önemli aracı ise eğitim olarak görülmüştür. Son yıllarda gerçekleşen yasal reformlarla kadın-erkek eşitliği ve kadının insan haklarının gelişimi konularında önemli adımlar atılmış; Türkiye dünyada bu alanda oldukça olumlu bir yasal çerçeve sahibi ülkeler arasında sayılabilir hale gelmiştir. Ancak konuya ilişkin tüm araştırmalar bu yasal düzenlemelerin gerçek yaşamda karşılığını bulamadığını; başta kadınlara karşı şiddet olmak üzere, istihdamdan siyasete birçok alanda gerçek kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasından çok uzakta olduğunu göstermektedir (Acar, 2010).

Bu eşitsizliğin en önemli göstergeleri ise eğitim ve çalışma oranlarıdır. Türkiye’de yaklaşık her on kadından birinin okuma-yazma bilmediği, kentsel alanlarda çalışma oranlarının çok düşük olduğu ve yine sadece her dört kadından yaklaşık birinin ücretli çalışabildiği görülmektedir. Sonuç olarak, kendi içinde önemli değişiklikler olmakla birlikte iki grup kadın gerçeğinden söz etmek olanaklı gözükmemektedir. Siyasi, medeni ve sosyal haklar açısından “vatandaş” olmuş kadınlar ile “vatandaş olamamış” kadınlar. Bu durumu oldukça iyi yansıtan çalışmalardan birisi ise Küresel Toplumsal Cinsiyet Farkları (UN-Global Gender Gap) raporudur. 2014 raporunun sonuçları; tüm dünyada kadınların ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitim, politika, sağlık ve hayatta kalma konularında erkeklerin gerisinde olduğunu göstermektedir. Dünyada kuzey ülkelerindeki görece kazanımlar dışında hiçbir ülke bu konularda eşitlik sağlayamamıştır. Bu sıralamada Türkiye’nin yeri ise 125. sıradır ve bu sıralama ile gelişmekte olan pek çok ülkenin gerisinde kalmaktadır¹. Kırdan kente göçün devam etmesi ile tarımda istihdam içinde görünen kadınların kentsel alanlarda “ev kadını” statüsüne geçişleri, sahip oldukları eğitim ve beceri düzeylerinin işgücü piyasasının taleplerinin altında kalması (Dayıoğlu, 2000; İnce ve Demir, 2006) ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı işbölümünde kadının özel alanda üstlendiği eşitsiz

1- Türkiye’nin 125. sırada yer aldığı çalışmaya toplam 142 ülke dahil edilmiştir. 2013’te Türkiye 136 ülke arasında 120. sırada, 2012’de ise 135 ülke arasında 124. sırada yer almıştır.

sorumlulukların –çocuk, hasta, özürlü, yaşlı bakımı gibi – katılım oranları üzerinde olumsuz etkisinin olduğu bilinmektedir (İlkkaracan, 1998; Başlevent ve Onaran, 2003). Ayrıca ekonomide yaşanan liberalleşme, küreselleşme ve sanayinin üretimdeki payının azalması ile kadın katılım oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu da malum bir konudur (Ecevit, 1998).

Türkiye’de kadın istihdamının genel özellikleri, düşük katılım oranları, enformel istihdamın yaygınlığı ve çalışır yaşta önemli bir kadın nüfusunun etkinlik dışı kalıyor olması olarak sıralanabilir. Çalışan kadınların çoğu tarımsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, son yıllarda kentsel alanlarda da kadınların enformel hizmet sektöründe yoğunlaştığı tespit edilmektedir (Toksöz, 2007). Kadınları enformel ekonomide çalışmaya zorlayan başlıca etkenlerden biri yoksulluk olup yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun olmaktır. İkinci neden ise, iş piyasasının sunduğu sınırlı iş imkânlarıdır. Gerçekten, hem düşük düzeyde ve düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç olduklarından, hem de çalışacak alan bakımından başka seçenekleri olmadığından giderek daha çok kadın enformel işgücüne katılmaktadır (ILO, 2010). Küreselleşme, ihracata dayalı endüstrileşmeye geçiş ve endüstrilerin gelişmiş ülkelere gelmekte olan ülkelere doğru yerleştirilmesi enformel istihdamın artmasına yol açarken, ucuz ve esnek işgücü olarak çoğu zaman kadınları tercih etmektedir (Erdut, 2005). Haziran 2013 döneminde, Türkiye genelinde istihdam edilen 26 milyon 319 bin kişiden 9 milyon 952 bin kişinin kayıt dışı olduğu bildirilmektedir. Kayıt dışı çalışma kadınlarda daha fazla görülmekte ve oranı 53.5 olarak verilmektedir. Çok kabaca Türkiye’de 4 kadından birinin çalıştığını ve çalışan iki kadından birinin kayıt dışı çalışmakta olduğunu söylemek mümkündür (<http://kadinistatusu.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, Erişim Tarihi: 25.04.2015).

Kayıt dışı istihdamla ilgili bu durum TÜİK’in yaptığı (2009) Yoksulluk Çalışması’nın sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde kayıt dışı istihdam edilenlerin aynı zamanda Türkiye’deki en yoksul kesimi oluşturmakta oldukları da görülmektedir. 2009 yılında % 43,8 olan kayıt dışı istihdam oranı, 2014 yılında % 35’e gerilemiştir. Kayıt dışı istihdam oranında belirgin bir düşüş yaşansa da, tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam problemi ciddiyetini korumaktadır. TÜİK’in verilerine göre kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu kesimler ücretsiz aile işçileri, kendi hesabına çalışanlar ve yevmiyeliler gibi yoksulluğun en yaygın olduğu gruplardır. Sonuçta, gelirden az pay alan yoksul ve işsiz kesim hayatını devam ettirebilmek uğruna kayıt dışı çalışmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi azaldıkça yoksulluk riski artmaktadır. Bu grupların çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır.

Kayıt dışı istihdam Türkiye’nin işgücü piyasasının önemli bir özelliğidir. Kayıt dışı çalışma sadece Türkiye için değil dünya ekonomilerinin de 1970’li yıllardan beri gündeminde olan bir konudur. Ancak enformel işgücü piyasasının uzun süre gelişmekte olan ekonomilere özgü ve geçici olduğu düşünülmüştür. Enformel sektör,

formel istihdamdan dışlanan işgücü fazlasının yasa ile düzenlenmemiş, geçimlik ekonomik faaliyetleri olarak görülmüştür (Heintz ve Pollin, 2003). 1970'li yıllarda geliştirilen yaklaşımlarda formel sektörün gelişmesine bağlı, ikincil ve geçici olarak tanımlanan enformel işgücü piyasasının formel işgücü piyasası tarafından içerileceği ve dönüştürüleceği varsayılmıştı. Ancak 1980'li yıllarda küresel ekonomide meydana gelen gelişmeler enformel sektör kavramına ilişkin kuşkuları güçlendirmiştir. Dönüştürülmesi beklenen enformel sektör hızla genişlemiş, enformel istihdam biçimleri gelişmiş ülkelerde geleneksel sektörlerde formel istihdamın yerini almaya başlamıştır (Erdut, 2005:12-13). Enformelleşmenin belirli bir endüstri veya ekonomik faaliyet grubu olarak tek bir sektörle sınırlandırılmayacağı anlaşıldığından, iki kesimli ekonomi yaklaşımı etkisini yitirmiştir. Tartışmalar gelişmiş kapitalist ekonomilerde meydana gelen değişimleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir.

2

Bakım İşleri, Bakım Sektörü, Ev Emeği ve Kadınlar

Bakım hizmetlerinin bilimsel çalışmalara konu oluşu, feminist hareketin etkisi ile olmuştur. Kavram, özellikle feminist yazın içerisinde, geleneksel toplumsal cinsiyetçi roller çerçevesinde kadına özgü olması, ev içinde yapılan ücretsiz iş olarak algılanması çerçevesinde ele alınarak, sorgulanmaktadır (Saraceno, 2008). Bakım kavramı ve kavramın toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında ele alınması ana akım sosyal bilim yaklaşımında aynı düzeyde ele alınmamıştır. Yeates (2004), bu durumu, bakımın piyasa üretiminin dışında ve çoğunlukla ev içinde kadınlar tarafından yerine getirilen bir faaliyet olması ile açıklamaktadır. Bakım kavramını ele alan çalışmalarda, kavramın, bakım veren ile alan arasındaki ilişkisel boyutuna ağırlık verilmesi eleştirilmekte; kavramın bu şekilde ele alınışının, onun içerisinde yer aldığı ekonomik ve politik rasyonelin göz ardı edilmesine neden olduğu belirtilmektedir (Daly ve Lewis, 2000). Nitekim bakıma atfedilen duygusal boyut, olgunun metalaşmasına engel olmakta; bu noktada sosyo-kültürel normlar içerisinde bakımın kadınlar tarafından yerine getirilmesi bir anlamda meşrulaşmaktadır (Gökbayrak, 2009). Ayrıca kadınlar tarafından yerine getirilen bu hizmet emeğin yeniden üretimdeki önemli bir maliyeti hiçbir ödeme olmadan hanedeki kadına yükleyerek sisteme büyük katkı sağlamaktadır.

Özby, Türkiye'de ev emeğinin dönüşümünü irdelediği çalışmasında bu dönüşümü Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra başlatmaktadır. Ev emeğinin

dönüşümünü Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve günümüz küresel ekonomi etkisi altında değerlendirmektedir. Kapitalizm öncesi Osmanlı toplumunda ev kölelerinden, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde hizmetçi olarak kullanılan evlatlıklardan, kapitalizmin yaygınlaşmasıyla gündelikçilerden ve ileri kapitalizm koşullarında yabancı uyruklu bakıcı ve hizmetçilerden söz ederek ev emeğindeki tarihsel dönüşüm özetlenmiştir. Bu süreçte; konut biçimleri, ev gereçleri gibi maddi yaşamın dayattığı teknolojik ilerlemelerin yanısıra, aile ilişkilerinin yeniden ve laik bir anlayışla düzenlendiği yasal değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Bir yüzyıl içinde ev hizmetlerinde köle kullanımından kaçak olarak çalışan göçmen kadın işçilere geçiş, büyük ölçüde siyasal yapıda ve üretim biçiminde gözlenen dönüşümler sonucudur. Ancak bütün bu değişim süreci içinde ev emeğinde toplumsal cinsiyete göre düzenlenen işbölümünün aynı kaldığı görülmektedir (Özby, 2012:116-17).

Türkiye'de piyasa ekonomisinin büyüme ve kalkınma süreçleri, bir seri makroekonomik dinamik, kısıt ve tarihsel konjonktüre bağlı olarak, ataerkil aile modelinde evde tek gelir getirenin erkek olması olgusunu aşındırabilecek güç, ivme ve istikrarda talep koşullarını oluşturamamıştır. Kadın emeğine zayıf talep koşulları altında kadınların ezici çoğunluğu emek piyasasından dışlanmış, iş ve aile yaşamını uzlaştırmaya yönelik yasal ve kurumsal mekanizmalara talep önkoşulları oluşmamış, bakım rejimi tam zamanlı ev kadını, emek piyasası ise uzun saatler çalışan (ancak evdeki iş yükünü paylaşmama konusunda dirençli) erkek temelli olarak kurumsallaşmıştır (İlkkaracan, 2012). Bakım rejiminin tam zamanlı olarak ev kadınlarınca üstlenilmesi "erkek para kazanır, kadın eve bakar" anlayışını sürekli yeniden üretmiştir. Öte yandan, sınırlı sayıda da olsa emeğini piyasaya sunabilen kadınların olmasına bağlı olarak bakım emeği de yavaş yavaş metalaşmakta ve ev içi alanda kayıt dışı niteliği ile oluşmaktadır (Erdoğan ve Toksöz, 2013).

Türkiye'de bakım emeğinin metalaşma süreci ve sektörleşme yönü ele alındığında bakım sektöründe yer alan kadınların çoğunluğunun kayıt dışı çalışmakta oldukları görülmektedir (Erdoğan ve Toksöz, 2013). Kayıt dışı çalışma ise geniş ölçüde geleneksel, mesleki ve ailesel bağlara ya da ana baba ve komşuluk ilişkilerine dayanmaktadır. Enformel istihdam yaygınlaştıkça, formel ekonomide istihdam olanakları daralmakta, çalışma koşulları bozulmakta ve sosyal koruma zayıflamaktadır (Erdut, 2007:82). "Bakım emeğinin" bir sektöre dönüşebilmesi ve burada yaratılan istihdam biçimleri içinde kadınların en çok kayıt dışı istihdam biçiminde yer alışı önemlidir.

Kadın istihdamını arttırmak için ilk akla gelen bakım sektörü olmaktadır. Bakım sektörü/mor ekonomi/mor işler ise kadın istihdamını arttırma amacına ulaşmada kullanılabilir bir alan olarak tartışılmaktadır (İlkkaracan, 1998: 62-68). Ancak, kadın istihdamının arttırılmasında "insan onuruna yakışır istihdamın esas amaç olarak belirlenmesi, kadın-erkek eşitliği ve çalışma-ev yaşamı arasındaki uzlaşmanın sağlanmasının gerekliliği de tartışılmaktadır (Kümbetoğlu, 2011). İstihdama katılımın

araçsallaştırılmadan, kadın-erkek eşitliğini gözeterek, dikey ve yatay olarak farklılıklara ve tabakalaşmaya neden olmayacak şekilde, annelik ve çocuk bakımına yönelik politikalara erkekleri de dahil ederek cinsiyet ayrımcılığından kaçınılması şartları ile sürdürülebilir, eşitlikçi bir büyüme modeli sunma kapasitesine sahip olmasının gerektiği vurgulanmaktadır.

Son yıllarda kadınların eğitime katılımlarının artması ve eğitimde kaldıkları sürenin uzamasına bağlı olarak bakım emeğinde istihdam oranlarının artmaya başladığını da görmek mümkündür. Bakım rejimini² anlayabilmek için sosyal devletin toplumsal cinsiyete ve kadınların ihtiyaçlarına ne kadar duyarlı olduğu konusuna bakılmasını gerekli kılmaktadır. Refah programları içerisinde en fazla paya sahip olan bakım hizmetleridir. Doğumdan beklenen yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak nüfusun yaşlanması ile uzun dönemli yaşlı bakım hizmetlerine olan gereksinim önemli ölçüde artmaktadır (Kalaycıoğlu vd., 2003). Böylece; bu hizmetlerin kamu bütçeleri üzerinde yarattığı maliyet baskısının azaltılmasına yönelik çalışmalar da artmaktadır. Bu nedenle, uzun dönemli bakım hizmetleri refah devletinde yaşanan dönüşümün en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Yine çocuk bakım hizmetleri, kadınların işgücü piyasasına katılımının arttırılması anlamında önem taşımaktadır. Kadınların işgücü piyasalarına katılımını destekleyici bakım hizmetleri, kadınların işgücü piyasasında aktif hale gelmesi açısından önem taşırken; aynı zamanda söz konusu bakım hizmetleri geleneksel cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde, kadınlar için öncelikli bir istihdam alanı oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2009:58).

Bakım işleri kadınların istihdama katılımını engelleyici bir faktör olmasının yanında, kadınların istihdamdan çekilmesinin de başlıca nedenini oluşturmaktadır. Doğum, çocuk bakımı, evde bakıma muhtaç yaşlı ya da hastanın bulunması kadınların işten ayrılmasının temel nedenleridir. Bir araştırma Türkiye’de evlilik ve doğumun, kadın işçilerin işten ayrılma nedenlerinin % 70’ini, işverenin işten çıkarma nedenlerinin de % 20’sini oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Karakoyun, 2007: 37). Bu sonucun en önemli nedenlerinden birisi Türkiye’deki bakım kurumlarının yetersiz olmasıdır. Bu durum kadınların bakım yükünü ağırlaştırarak onları istihdam dışında tutan etkenlerden birisi haline gelmektedir. Kamu ve özel işyerlerinde³ bebek ve çocuk bakım kurumlarının çok sınırlı olması da kadınların istihdamını engelleyici rol oynamaktadır.

2- “Bakım rejimi”, hanehalkı ve hane bakımına ilişkin işbölümünün devlet-piyasa-aile arasında paylaşımına dayalı yasal, kurumsal ve sosyal mekanizmalar bütününden oluşan sistemi ifade etmektedir (İlkkaracan, 2010:9). Devlet-piyasa-aile arasındaki bileşime bağlı refah devlet tipolojileri yapmak mümkündür: “liberal-piyasa temelli”, “muhafazakâr devlet destekli aile temelli” ve “sosyal demokrat-kamusal hizmet temelli” şeklinde tipolojiler yapılmaktadır (Razavi, 2007).

3- 16 Ağustos 2013’de yürürlüğe giren yönetmelik uyarınca 150 ve daha fazla kadın çalışanı olan işyerlerinin çocuk bakım yurdu kurması zorunluluğu getirilmiştir. SGK istatistiklerine göre Türkiye’deki 1 milyon 593 bin işyerinin 1 milyon 579 bin’inde çalışan sayısı 100’ün altındadır. Yani bu düzenleme ile işyerlerinin yalnızca yüzde 1’inden daha azı çocuk bakım yurdu açma zorunluluğu kapsamına girebilir. Bu rakam 150 kadın çalışan olarak belirlendiği için çok daha düşük bir kapsamdan bahsetmek gerekmektedir.

Talep boyutu ile bakıldığında çeşitli sosyal ve kültürel, kurumsal ve yapısal nedenler ile yaşlıya, hastaya, engelliye ve çocuklara “evde bakım” hane halkları tarafından daha çok tercih edildiğinden, bakım sektörüne giren kadınların en çok istihdam edildikleri yer ev olmaktadır. Bakım işinin üretim ilişkileri içinden ve kayıt-dışı sektör çerçevesinde var olmasına ait çalışmalar ise çok kısıtlıdır. Bu tür işleri kabul eden kadın çoğunlukla kayıt sistemi dışında kalmakta ve işle ilgili haklarını arayamamaktadır. Dolayısıyla bu tür çalışma yaşamında olan kadınlar çalışma istatistiklerine de yansımamaktadırlar (Erdoğan ve Toksöz, 2013).

3

Bakım emeği talep boyutu

Bakım işlerine olan talebi ve talebin niteliğini anlamak önemlidir. Bu çalışmanın önemli sorularından birisi bakım işlerinin ve bu işleri yapanların iş ve işçiliği üretip üretemeyeceği ve bu kapsamda bakım işlerine ilişkin bir sektör potansiyelinden bahsedilip edilemeyeceğini araştırmaktır. Bakım işlerini bütünlüklü anlamak istemesi bu işleri arz eden emek gücü kadar bu emeği satın alan talep boyutunun da anlaşılmasının önemli olduğundan hareket edilmektedir. Bakım emeğine olan talebi anlayabilmek için bu emek kendi içinde çocuk, yaşlı, hasta, engelli bakımı olarak ayrıştırılabilir.

Öncelikle çocuk bakımı açısından konu ele alındığında Türkiye nüfusunun % 30’unu çocukların oluşturmakta olduğu görülmektedir. Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinin ulaşılabilir bir temelde sunulması, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliği açısından büyük önem arz etmekle kalmamakta; ayrıca, eğitimde çocuklar arası eşitsizliği, bu eşitsizliğin nesiller arası devam ihtimalini de azaltmaktadır. Ayrıca “çifte kazananlı” haneleri teşvik ederek yoksulluğu azaltırken (İlkkaracan, 2010) yaşam boyu öğrenmeye temel teşkil etmekte, ülke açısından doğurganlık oranlarını arttırmakta ve genel olarak toplumların daha iyi bir ekonomik ve sosyal gelişme düzeyine ulaşmalarını sağlamaktadır (OECD, 2012). Kurumsal hizmetler erken çocukluk bakımı ve eğitimi meselesinin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu konudaki alternatiflerin çeşitliliği de büyük önem taşımaktadır. Çocuklarına evde bakmak isteyen ebeveynler için doğrudan nakit transferi ya da vergi indirimleri gibi yollarla

destek sağlamanın yanı sıra, sorumluluğun anne ve baba arasında eşit paylaşımını teşvik edecek düzenlemelerin de yapılması gerekmektedir. Bu hali ile Türkiye, hem çocuk sahibi olmanın sürekli teşvik edildiği, hem kurumsal hizmetlerin yetersiz olduğu, hem de ailelerin çok sınırlı bir şekilde desteklendiği nadir ülkelerden biri durumundadır (ERG ve AÇEV, 2013). Okul öncesi eğitimin yetersizliğinin yanı sıra var olan hizmetlerin saatleri ile çalışma saatleri arasındaki uyumsuzluk da ailelerin büyük çoğunluğunun sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır.

Ecevit (2012), Türkiye’de bakım hizmetlerinin kurumsallaşamamasının ideolojik bir nedeni olduğunu belirtmektedir. Mevcut hali ile sosyal hizmetler, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretir bir nitelik taşımaktadır. Çünkü Türkiye’de bakım hizmeti bugüne kadar bir “aile-özel alan” hizmeti olarak kurgulanmıştır ve ailenin bakım konusunda dışarıdan destek alması söz konusu olduğunda, ücretli bakım yine bir “kadın ağrı” tarafından sunulmaktadır. Bu durum Türkiye’de çocuk bakım hizmetinde kommodifikasyonunun/metalaşmanın çok düşük olduğunu göstermektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2010).

Çocuk bakım hizmetlerinde görülen düşük metalaşmanın yanısıra yaşlı bakımında da kültürel etmenlerin etkili olduğu ve kurumsal bakım hizmetlerine yönelme de düşük bir talep görülmektedir. Devlet tarafından sağlanan ve özel huzurevi hizmetlerine bakıldığında toplam kapasitenin bir hayli altında bir doluluk oranı göze çarpmaktadır. Yaşlı bakım hizmeti sunan kurumların toplam kapasite 24.194 iken hizmet alan yaşlı birey sayısı 19.596’dır (KEİG, 2014). Hem toplumda var olan genel geçer algı hem de bununla paralel olarak aile yanında bakımın teşvik edilmesi, insanların kurum bakımını tercih etmemesinde etkin rol oynamaktadır. Ayrıca, var olan hizmetlere dair bilgi eksikliği ve başvuru prosedürünün karmaşıklığı da yan sebepler olarak ifade edilmelidir (Kalaycıoğlu vd., 2003).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2013-2017 Stratejik Planı’nda yaşlılara yönelik olarak evde bakım hizmetinin destekleneceği belirtilmektedir. Planda “Yakın aile ilişkilerinin vurgulandığı diğer kültürlerde olduğu gibi ülkemizde de yaşlılara bakmak ailelerin yükümlülüğünde görülmektedir. Bununla birlikte, kentleşme ve endüstrileşmeye bağlı olarak ülkemizde hızlı bir sosyal değişim süreci yaşanmaktadır. Bu değişimin gereği olarak özellikle büyük kentlerimizde, yaşlıların aile içinde bakımlarının güç olduğu durumlarda gündüzlü yaşlı hizmet merkezlerinin, yaşlı evde destek merkezlerinin, acil çağrı merkezlerinin, yaşlı kreşlerinin ve küçük kapasiteli ev tipi huzurevi modellerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir” (s.41-42) denilmektedir. Bu hizmet, yaşlı bireylere evde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yaşam ortamlarının iyileştirilmesi, günlük yaşam faaliyetlerine yardımcı olunması amacıyla sunulmaktadır. Hem gündüzlü bakım hizmeti hem de evde bakım hizmeti sunan bu merkezlerin toplam sayısı 497’dir ve yalnızca 5 ilde bulunmaktadır (KEİG, 2014:30). Üstelik bu hizmetten yararlanmak ancak yaşlının herhangi bir özrü bulunmadığı

ve hane halkının tek başına veya diğer destek unsurlarına (komşu, akraba) rağmen yetersiz kaldığı durumlarda mümkün olabilmektedir. Yakın aile ilişkileri vurgusu ile esas sorumlu yapı aile olarak görülmeye devam etmektedir.

Bakım işlerinin piyasalaşması ile kadın çalışma oranları arasında ilişki vardır. Kadınların iş piyasası dışında kalmaları kadının “eve baktığı, erkeğin parayı kazandığı” cinsiyetçi işbölümünü yeniden üretmektedir. Buna ilişkin öngörülere baktığımızda önümüzdeki 10 yıl içinde bu konudaki mevcut politikaların ve cinsiyetçi işbölümünün değişmesi için çok sınırlı bir umut sunmakta olduğu görülebilir. 10. Kalkınma Planı’nda 2023 yılında kadın istihdamının % 38’e çıkarılması hedeflenmektedir. Bu amaç, 2013 OECD ortalamasının bile gerisinde kalırken Avrupa İstihdam Stratejisi kapsamında Avrupa Birliği’nde (AB) kadın ve erkek istihdamının 2020 yılına kadar % 75 oranında eşitlenmesi hedefinin ise yanına dahi yaklaşmamaktadır (KEİG, 2014).

Bakım hizmetlerinin enformel sektör içinde gelişmesi ile yabancı işgücünün sektörde yer alıyor olması arasında da ilişki olduğu görülmektedir. 21. yüzyılı “göç” çağı olarak isimlendirmek mümkün gözükmemektedir. Göçü karakterize eden küreselleşme, hızlanma, farklılaşma, politikleşme ve göçün kadınsılaşması ise bu çağı karakterize eden beş olgu olarak sıralanmaktadır. Bu göç çağında kadınlar tüm bölgelerde ve tüm göç biçimlerinde değilse bile çoğunda önemli rol oynamaktadır. Bu önemli rol ile birlikte son yıllarda uluslararası göç literatüründe yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan “bakım göçü” kavramı refah seviyesi yüksek ülkelerin, nispeten fakir ülkelerden “bakım ve sevgi ithali” anlamına da gelmektedir (Akalin, 2014). Öte yandan küreselleşme olgusuyla birlikte giderek artan göç hareketleri, genişleyen talep için arz yaratırken; bakım ve ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınlar “küreselleşmenin hizmetçileri” haline getirmektedir (Erdem ve Şahin, 2008:58).

Doksanlı yılların başında dağılan SSCB, bölgede etkileri uzun yıllar süren sosyal, politik ve ekonomik çözümlere yol açmıştır. Yeni kurulan ulus devletler içinde işlerini kaybeden ya da mevcut işler ile geçimini sağlayamayan kişiler geçimlerini devam ettirecek gelirler sağlayabilmek amacı ile dünyanın pek çok ülkesine göç etmişlerdir. Bu göç süreciyle Sovyet sisteminin eğitim düzeyleri yüksek bireyleri, küresel kapitalizmin zincirine daha erken dönemde entegre olmuş ülkelerin işgücü açığını karşılamak için özellikle yerli işgücü tarafından yerine getirilemeyen ikincil sektöre ilişkin işlere yerleşmeye başlamıştır. Göç alan ülkelerin göçmen emeğine ilişkin talepleri çoğunlukla kayıt-dışı ekonominin ucuz ve güvencesiz işleri olmuştur. Son 30 yıldır göç veren ülke konumuna göç alan ülke sıfatını da ekleyen Türkiye, farklı ülkelere farklı nedenlerle göç almaktadır. Türkiye’de kalma süreleri yasal konumlarına ve Türkiye’deki iş ve etkileşim süreçlerine göre farklılık gösteren bu göçmenlerin geldiği bölgelerden birisi de eski Sovyetler Bloğu’dur. Bir yandan Türkiye’de kolay iş bulabilmeleri diğer yandan da geride kalan aile üyelerinin göçmen kadının emeğine muhtaç oluşları birleşerek göçün kadınsılaşmasına yol açmaktadır (Akalin, 2014).

Tüm bu nedenlerle ilişkili olarak Türkiye deneyiminde bakımın enformel sektör içinde kalarak piyasalaşmasının üç ana sonucu vardır:

- a) Geleneksel cinsiyetçi işbölümü algısını değiştirmemiştir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ideolojik anlamda dönüştürmekten uzaktır.
- b) Enformel sektör içinde hizmetin metalaşması olgunlaşmamış, bakımın bir hizmet olarak kalitesinin unsurları ve standartları belirlenememiştir.
- c) Toplumdaki ihtiyaç bir şekilde (enformel olarak) karşılandığı için bakım hizmetlerinin hak olarak algılanması yayılmamış ve bu konuda toplumsal politik talepler gecikmiş ve yaygınlaşmamıştır (Atasu-Topçuoğlu, 2010:285).

4

Araştırmanın metodu

Bakım Sektöründe Kayıt-dışı Kadın Emeğini Farklı Aktörleri ve Boyutları ile irdelemek isteyen bu araştırma, niceliksel ve niteliksel yöntemi birlikte kullanmıştır. Araştırma çok boyutlu analiz yapabilmek için bakım işlerinde arz ve talep boyutunu ayırarak ele almıştır. Arz boyutu bakım sektöründe kayıt-dışı çalışmakta olan yerli ve yabancı işgücü olarak iki düzeyde ele alınmıştır. Talep boyutu ise aracı firmalar ve talep satın alan/potansiyel tüketiciler olarak iki düzeyde belirlenmiştir.

Araştırmanın ön kabulleri vardır. Buna göre:

- Bakım emeği çok boyutlu bakılması gereken bir konudur. Bakım emeğinde çocuk, yaşlı, hasta ve engelli için farklar bulunmaktadır.
- Bakım emeği arz-talep dengesi içinde araştırılmalıdır.
- Bakım emeğinde firmaların önemi ve etkisi araştırılmalıdır.
- Bakım emeği piyasasında yerli ve yabancı göçmen kadın emeğinin ayrı ayrı araştırılması gereklidir.
- Bakım emeğinin arz ve talep dengesi içinde bakılması bakım emeği piyasasında kadın istihdamının arttırılması için olasılıkları ortaya çıkaracaktır.
- Bakım emeği piyasasında kadın istihdamının arttırılması için olasılıkları araştırırken bir yandan da piyasanın güvenceli bir iş biçimi olarak tasarlanmasına ve bu konudaki politikaların oluşturulmasına katkı yapacaktır.

Ön kabullerden hareketle şu hipotezler belirlenmiştir:

- Yabancı ve yerli kadın emeğinin istihdam koşulları arasındaki farklılıklar talepteki farklılıklara dayalıdır.
- Yabancı kadınların evde ve gece kalabilmesi onları yaşlı ve çocuk bakımında daha çok tercih edilebilir duruma getirmektedir.
- Kadınlar işlerini kendileri ve tanıdıklar yolu ile bulmayı ve enformel ilişkiler içinde kalmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla kayıt dışı istihdamın ön şartları sürekli yeniden üretilmektedir. Aracı firmaların oluşması ve İŞKUR denetimi bakım emeğinin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesini sağlayamamakta ve bu işin enformel niteliğini ortadan kaldıramamaktadır.

Araştırma, belirlemiş olduğu hipotezlerini test edebilmek için nicel ve nitel yöntemi birlikte kullanmıştır. Konunun çok bilinmeyenli olması ve hem talep hem de arz boyutlarından bakılması nedeniyle her iki yönetime de gereksinim olacaktır.

Niteliksel Aşama: arz ve talep boyutu

Niteliksel araştırma bireyler, süreçler ve olgular hakkında; deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı; niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin içinde yer aldığı; duyguların, hislerin yansıtılabildiği; bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı bir şekilde aktarılabildiği araştırma yöntemidir. Bireyin içinde yer aldığı koşullara, sosyal olguların bağlamsal özelliklerine, tarihsel, sosyal, mekânsal varoluşlara ve simgesel anlam dünyasına duyarlı, esnek bir yöntem anlayışı ve doğrudan alıntılarla oluşturulan nitel veriler araştırmacının kendi sözcüklerinden çok, araştırılanın ifadesindeki asıl anlamı kavrayabilme olanağı sunmaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Bu olanaklardan yararlanabilmek amacıyla arz boyutunu anlayabilmek için niteliksel yöntem ve yöntemin tekniklerinden olan derinlemesine görüşme kullanılmıştır.

Bakım sektörüne emek arz eden kadın grubu kendi içinde iki farklı kategoriye ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda sektöre emek arz eden yabancı kadın işgücü ve yerli işgücü farklı dinamikleri görebilmek için ayrılarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında 20 yabancı ve 60 yerli işgücü olmak üzere toplam 80 kadın ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Nitel görüşmeler 2014 yılının Mayıs-Ekim ayları arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Ankara ilinin seçilmesinin en önemli nedenleri yüksek eğitimli kadın çalışan sayısının görece yüksek olması ve kamu görevinde çalışan hanehalkı üyelerinin sayısının yüksekliğidir. Buradan hareketle, bakım emeğine olan talebin bu ilde yüksek olacağı varsayılmıştır. Öte yandan, dikkat çekilmesi gereken bir nokta nitel araştırmanın bulgularının sadece Ankara ilinde ve görüşülen 80 kişiyi temsil ettiği ve bu nedenle nitel araştırmadan genellemelere gitmemeye özen gösterildiğinin saptanmasıdır. Araştırmada bir sınırlılık gibi görülse de nitel çalışma derinlemesine bilgi elde etmeye olanak sağladığı için önemlidir.

Kartopu örnekleme yoluyla, görüşülen kişilerden bazıları kaynak kişi haline getirilmiş ve böylece yeni görüşülecek kişilere ulaşılmıştır. Görüşülen kişilerin çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımı gibi farklı konularda çalışıyor olmalarına ve çeşitliliğin yansıtılmasına azami derecede dikkat edilmiştir. Ayrıca çalışan kişilerin bir ücret karşılığı evde bakım hizmeti veren ve akrabadan olmayan kişi olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmanın doyum noktasının belirlenmesinde sahadan edinilen bilgilerde tekrarların artması etkili olmuştur. Görüşmelerin kadınların çalıştıkları işyerlerinde yapılmış olması, aynı zamanda gözlem yapılmasına da olanak sağlamıştır. Tüm görüşmeler kadınların onayı alınarak kayıt edilmiş ve daha sonra görüşmeleri yapan görüşmeciler tarafından deşifreleri yapılmıştır.

Çalışan kadınlara ulaşmak, randevu almak, iş zamanları içinde onları görüşmeye ikna etmek zorluklar içermiş ve zaman almıştır. Kadınlara ulaşabilmek için işverenlerin izni alınmıştır. İşveren izinlerinin olması kadınlarla görüşme yapılmasını kolaylaştırıcı olmuştur. İşyerinde görüşmenin evde bakım işinin niteliği nedeniyle mümkün olmadığı veya işverenden izin alınamadığı durumlarda bazı kadınlarla da iş dışındaki zamanlar için randevu alınmış ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yabancı kadınlarla yapılan görüşmelerde dil bariyeri bazen istenilen düzeyde ayrıntılı görüşme yapılmasına engel teşkil etmiştir.

Nitel görüşmeler tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Proje ekibi tüm görüşmeleri okuduktan sonra öne çıkan temalar belirlenmiş, temalar farklılık ve benzerliklerine göre gruplandırılmıştır. Ortaya çıkan temalar görüşme formundaki soru kümeleri ve araştırmanın hipotezleri ile karşılaştırılarak oluşturulmuştur. Buna göre nitel görüşmelerin değerlendirilmesi şu ana kategorilerde ele alınmıştır:

1. Evde bakım sektöründe yer alan yerli ve yabancı kadınların sosyo-demografik özellikleri,
2. Evde bakım sektöründe çalışmaya başlama nedenleri,
3. Çalışmaya karar verme ve iş bulma yolları,
4. Çalışma koşulları,
5. Çalışma ilişkileri ve memnuniyetleri,
6. Sektör içi farklılaşma, çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımına ilişkin farklılıklar ve tercihler,
7. Ücretli çalışan olmanın kazanımları,
8. Ücretli çalışan kadın olarak çalışan haklarına ilişkin bilinç düzeyi,
9. Evde bakım sektörünün geleceği hakkındaki düşünceleri.

5 Bakı

Aracı Firma Görüşmeleri:

Sektörde yer alan firma görüşmesi yapabilmek için öncelikle Çalışma Bakanlığı'na kayıtlı ve yetkilendirilmiş firmalara Bakanlığın aracılığı ile ulaşılmak istenmiştir. Ancak Çalışma Bakanlığı'nın elinde güncel, sektöre özel firma bilgisi olmadığı öğrenilmiştir. Daha sonrasında internet üzerinden araştırma yapılmış, ev ve bakım hizmetleri istihdamında faaliyet gösteren firmalar taranarak listelenmiştir. Bu tarama sonucu 20 firma tespit edilmiş ancak toplamda 12 firma ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu firmalar İŞKUR'a bağlı Özel İstihdam Bürolarının denetiminde olup sektörde kayıtlı firmalardır. Buna rağmen firmaların iletişim adreslerinin her zaman doğru olmadığı görülmüş ve bu firmalara ulaşılamamıştır. Bazı firmalar görüşmeyi ret etmiş, bazıları da sürekli olarak randevuyu ertelemiştir. Buradan hareketle kayıtlı olan firmaların bile bakım sektörü söz konusu olduğunda yaptıkları işler hakkında konuşmaya ve bilgi paylaşmaya hazırlıklı olmadıkları söylenebilir. Nitel görüşmelerin gerçekleştirildiği bazı görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla kayıt dışı firmaların da sektörde aktif olduğu, hatta belki de aktiflik payının kayıtlı olanlardan daha yüksek olduğu gerçeğidir. Ancak kayıt dışı firmaların iletişim adresleri veya belli bir ofisleri ve sorumlu kişi profili olmadığından bu tür firmalar ile görüşmek olanaksız olmuştur.

Esas olarak araştırmanın konusu evde bakımın kadınlar için potansiyel bir sektör oluşturup oluşturmadığı sorgusu olduğundan, görüşülen 12 kayıtlı firma ile yapılan görüşmeler sektörde faaliyet göstermekte olan firmaların nasıl işlediği, sektörün genel yapısı, temel güçlükleri ile bu sektörün gelişebilmesi için neler yapılması gerektiği konularında ayrıntılı bilgi edinilmesine olanak sağlamıştır.

Nitel Aşama

Araştırmada nicel araştırma evde bakım emeğine olan talep boyutunu anlayabilmek amacıyla yürütülmüştür.

Evde Bakım Emeği Talebi ve Talebin Nitelikleri: Ankara ilinde evde bakım emeğine olan talebi ve talebin niteliklerini anlayabilmek amacı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ankara ili kent merkezinde, evde bakım emeği talebinin görece -en yoğun olduğu araştırmacıların daha önceki araştırmaları ile bilinen üç ilçeden (Çankaya, Yenimahalle, Keçiören) temsili bir örnekleme "Evde Bakım Emeği Talebi ve Talebin Nitelikleri" konulu anket uygulanmıştır. Anket ile evde bakım sektörüne konu olan çocuk, yaşlı, engelli ve kronik bir rahatsızlığı olan kişilerin bakımına yönelik talep

ile bu talebin nitelikleri araştırılmıştır.

Soru kâğıdı tasarımı ve ön deneme

Soru kâğıdı hazırlık çalışmaları, niteliksel çalışmaya dayalı bulguların dikkate alınması, talebi etkileyici olabilecek soruların belirlenmesi, soruların teknik açıdan ne şekilde sorulacağına belirlenmesi, veri girişi açısından değerlendirilerek en uygun yanıt alma yöntemlerinin belirlenmesi şeklinde yürütülmüştür. Araştırma ekibi tarafından son hali verilen taslak soru kâğıdı saha uygulaması başlamadan önceden pilot yapılarak denenmiştir. Ön denemede, kullanılan kelime ve kavramların cevaplayıcılar açısından anlaşılır olup olmadığı, cevap kategorilerinin uygunluğu ve yeterliliği test edilmiştir. Ön deneme sonrası gerekli düzeltme, ekleme ve değişiklikler yapılarak, Ocak 2015 tarihinde soru kâğıtlarına son şekli verilmiş ve 1000 adet çoğaltılmıştır. Daha sonra saha uygulamasında gerçekleşen görüşme sayısı 943 dür. Evde bulunamama, cevap vermeme, görüşmeye katılmak istememe gibi nedenlerle temsili olarak seçilen örneklerden bazı eksikler olmuştur.

Soru formu aşağıda sıralanan ana başlıklara ilişkin Ankara'da temsili seçilen hanelerden bilgi toplamayı sağlayıcı nitelikte hazırlanmıştır:

- Sosyo-demografik bilgileri
- Hanenin ekonomik bilgileri
- Evde bakım emeğine gereksinim düzeyi
- Evde bakım emeğine ilişkin beklentileri
- Yerli ve yabancı işgücü hakkındaki değerlendirmeleri
- Evde bakım, kurum bakımı ve özel bakım hakkındaki görüşleri

Evren ve Örneklem: Evde Bakım Hizmetleri Araştırması'nın örneklem seçiminde ağırlıklı, çok aşamalı, tabakalı küme örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yöntem, birçok hanehalkı araştırmalarında, özellikle Türkiye Nüfus Sağlık Araştırmalarında da kullanılan güvenilirliği üzerinde şüphe gerektirmeyen bir yaklaşımdır. Örneklem tasarımı, ilçe bazında tahmin vermeyi mümkün kılmaktadır. Örneklem çerçevesi olarak, Ankara ilinin Yenimahalle, Çankaya ve Keçiören ilçelerinin adres veri tabanlarında yer alan bilgiler bilgisayar ortamında sağlanmıştır. Adres listesinden elde edilen veriler derlenerek, her ilçede birbirine yakın 6 mahalle bir araya getirilerek Çankaya, Keçiören ve Yenimahalle ilçelerinde toplam 56 tabaka oluşturulmuştur. Oluşturulan tabakaların her birinden 3 sokak basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Diğer aşamada ise, seçilen her bir sokaktan, 6 hane sistematik örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

6

Anket Çalışmasının Bulguları ve Tartışma:

Yerli İşgücü:

Görüşülen yerli kadınların yaş aralıkları 39 ve 55 arasında değişmektedir. Bu verilere göre yerli kadınların evde bakım sektörüne orta ve daha ileri yaşlarda girdikleri düşünülebilir. Genelde bu iş genç kadınların kendilerine "uygun" gördükleri bir iş türü değildir. Çeşitli kurumların verdikleri yaşlı ve çocuk bakımı eğitimlerinin kadınlar tarafından işe dönüşmemesi bu yüzden olabilir.

Görüşülen kadınların çoğunluğu Türkiye'de kadın eğitimindeki mevcut durumu yansıtabilecek şekilde ilköğretim mezunudur. Evde bakım sektörü, tam da eğitim alamayan ve becerisi olmayan kadınların kolaylıkla girip çıkabileceği işi tanımlar niteliktedir. Kadınların çoğu evli ve çocukludur. Orta yaş düzeyinde ve çocukların biraz da büyümüş olması ve hanenin eğitim başta olmak üzere maddi gereksinimlerinin arttığı bir aşamada kadınların evde bakım sektörüne girdiği düşünülebilir. Ancak nitel örneklemde dul ve boşanmış kadınların da önemli sayıda bulunması evde bakım işinde medeni statünün önemli olduğu ve evli olmayan kadınların bu sektörde çalışmaya daha çok ihtiyaçları olduğunu söylenebilir. Öte yandan, ev sahipliği bilgilerine göre bu kadınların toplumun en yoksulu olmadıkları, belli oranda bir mülkiyet ve statüye sahip olarak bu işe girebildikleri ve özellikle evli olanların hane gelirine 'ek gelir' olarak bu işi yaptıkları görülmektedir.

Kadınların bakım sektörüne girmeden önce çalışma deneyimleri düşüktür. Genel olarak ev işleri çalışmaya başlanan işler olmaktadır. Kadınların düşük eğitimleri ve çalışma deneyimlerine rağmen istenilen her yaşta sektöre dahil olunabilir olmasının önemli olduğu görülmüştür. Evde bakım işlerinde çalışan olabilmek için evli ve çocuklu kadın olmanın önemli olduğu özellikle çocuk bakımı için bir "deneyim" göstergesi olduğu görülmektedir.

Bakım işleri çocuk, hasta, yaşlı bakımına göre farklılaşmakta ve farklılaşmaya bağlı hiyerarşik bir yapı oluşmaktadır. Bu hiyerarşik yapı içinde en üstte duranın çocuk bakıcılığı olduğu görülmektedir. Çocuk bakıcılığının ücreti, saygınlığı ve işten elde edilen doyum yüksek iken aynı/benzer getiriler yaşlı ve hasta bakımında daha az dile getirilmektedir. Yerli işgücünün deneyimlerinin gösterdiği bir diğer boyut

engelli bakımına ilişkindir. 60 kadınla yapılan görüşmeler, her ne kadar tüm evreni temsil etmese de, engelli bakımının piyasalaşmasının çok yaygın olmadığı kanaatini oluşturmaktadır. 60 kadın arasında evde ücretli olarak engelli bakan sadece bir kadın vardır.

Kadınların iş bulma yollarının çeşitli olduğu görülmekle birlikte en yaygın iş bulma yolunun enformel kanallar olduğu görülmektedir. Bir işverenle çalışmaya başlamak, onun güvenini kazanmak işin sürdürülebilir olmasının temel yolu olmaktadır. Genel olarak işlerin "süreksizlik" özelliği vardır. Çocuk büyümekte, yaşlı ölmektedir. Bu nedenle işi sürdürülebilir kılmak işveren memnuniyeti ile ilişkili olmaktadır. Şirket aracılığı ile iş bulan kadınlar da olmakla birlikte ev içi alanda çalışılacak olunması tanıdık-eş dost aracılığı ile işi bulmaya neden olmaktadır. İşverenlerin beklentisi de bu yönde olduğundan arz ve talep iş bulma yolunun enformel olmasına neden olmaktadır.

Çalışma ev içi alanda gerçekleştiğinden kadınların iş, işe ilişkin haklar, çalışma süresi, ücretler, izinler gibi konulardaki beklentileri ve buna ilişkin taleplerinin tümü işverenin koşullarına, insafına ve isteğine bağlıdır. Kadınlar genel olarak özellikle çocuk bakıcılığı yapan kadınlar ev içi alanda çalıştıkları için ailenin bir üyesi gibi olmak istemekte ve samimi ilişkiler geliştirmek istemektedirler. Böyle olabildiği vakit işten memnuniyet ve doyum artmaktadır.

Genel olarak ücretli çalışan kadın olmaktan memnuniyet düzeyleri yüksektir. Bakım işlerinde çalışmaya bağlı olarak çocuklarının eğitimleri, yaşamları üzerinde değişim yapabildiklerini düşünmektedirler. Ekonomik olarak bağımsız olmak, evin bütçesine katkı sağlamak, kendi parası ile ayakları üzerinde durmaktan memnundurlar. Bazı kadınlar tam zamanlı ücretli çalışan kadın olduktan sonra ev içi cinsiyetçi işbölümünde bazı değişimler yapabildiklerini belirtmişlerdir. Esas olarak ev işleri ve kendi evlerinin sürdürülebilirliğinde esas sorumlu kişi olarak kendilerini görmektedirler ancak kendilerinin çalışma deneyimine ve süresine bağlı olarak kocalarının "daha paylaşımcı kocalar" olmaya başladığı belirtilmektedir. Kendi evinde çocuk bakan, yarı zamanlı çalışan kadınların böyle çalışmalarının nedeni kendi ev içi sorumluluklarıdır. Ancak tam zamanlı çalışan olduklarında kendi ev içlerinde kocaların katılımı artmaktadır. Ayrıca aile içi kararlara katılımlarının da artmakta olduğu gözlenmektedir.

Çalışmaya ilişkin getirdikleri en önemli güçlük sigortasız çalışan olmaktır. Çalışmaya ilk başladıkları zaman çalışmanın bu kadar uzayacağını düşünmemişlerdir, bir de aynı işverenle çalışma anlamında işin süreksizlik taşıyor olması da hasta bakarak, çocuk bakarak, yaşlı bakarak emekli olamayacaklarını düşünmelerine yol açmış ve daha en baştan böyle bir talep de bulunmamışlardır. Ancak 15-20 yıldır bakım işlerinde çalışan fakat emekli olamayacaklarını gören kadınlar için en büyük pişmanlık ve /veya istek sigortaya ilişkindir. Onun dışında yasal düzenlemeler, dernekleşme, örgütlenmeye

ilişkin güçlükler pek fazla dile getirilmemektedir. Bakım işlerinde neler olup bittiğine dair yasal düzenlemeleri medyadan duymaktadırlar ancak konuya ilişkin ciddi bir takipleri yoktur. Bakım sektörünün ve bu alandaki işlerin geleceğine dair iyimserdirler ancak sigortalı yapılması ve bu sorumluluğun devlet kurumlarınca üstlenilmesini istemektedirler.

Yabancı İşgücü:

Yabancı kadınlarda dul ve boşanmışlık durumunun yerli kadınlardan daha fazla olması kadınların kendilerinin ve çocuklarının geçimlerini sağlamaktan sorumlu olarak bu sektöre girdiklerini göstermektedir. Öte yandan, yerli işgücü ile kıyaslanırsa eğitim düzeyleri en aşağı lise olmak üzere çoğu üniversite mezunudur. Çoğu başta Gürcistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinden ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye evde bakım işinde çalışmaya gelmiştir. Genellikle Türkiye'de kalış yılları da uzundur ve 2 ila 11 yıl arasında değişmektedir. Bu bilgi kadınların burada tahmin ettiklerinden daha uzun süre kaldıklarını ve kendi memleketlerindeki hanelerinin tek gelir kazananı olarak ihtiyacın sürekli olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de iş bulma kendilerinden önce gelip çalışan tanıdıklar aracılığı ile ve/veya şirketler aracılığı ile olmaktadır. Kadınların tamamı yatılı olarak çalışmaktadır. Yatılı olarak çalışıyor olmaları yaşam giderlerini azaltmakta bu da işten elde edilen kazancın çok büyük bir kısmının biriktirilmesine yol açmaktadır. Ancak yatılı çalışmak zaten zor, belirsiz olan ev içi alanda yapılan bakım işlerinin daha da belirsiz olmasına yol açmaktadır. Çalışma saatleri tüm gün ve haftaya yayılmakta işi hem saat hem de görev açısından belirsiz hale getirmektedir. İşveren ile aynı evde yaşamak profesyonel iş ilişkisini olanaksız hale getirmektedir. Özellikle yaşlı bakımında çalışan yabancı işgücü için iş saatleri ve görevler iyice belirsizleşmekte hatta bazen gece saatlerinde hiç uyunamamaktadır. Ancak bu koşullarda bile bakılan kişiye genel olarak "anne", "baba" diye hitap ettikleri görülmekte bu da profesyonel işin ortadan kalkmakta olduğunu göstermektedir. Aileden biri, ailenin yaşlı, hasta, çocuk üyesine bakan diğer bir üye haline gelmelerine neden olmaktadır. Ancak aileden biri haline gelmek kadınların ekonomik tasarruflarını arttırmakta, yapılmakta olan işin güçlüğünü de azaltmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu işverenlerinden memnun olduklarını ve genel olarak kendilerine iyi davranıldığını belirtmektedirler. İşin yoruculuğuna vurgu yapılmakta ancak kazanılan ücret dikkate alındığında memnun olduklarını belirtmektedirler. Genel olarak ev içinde kendilerine ait bir odaları vardır. Kendilerine ait oda dışında da evin diğer alanlarını özellikle mutfağı rahat kullandıkları görülmektedir. Çalışma ilişkilerinde çeşitli problemler olduğu vakitte neden Türkiye'de olduklarını hatırlayarak bunu doğallaştırma eğilimine girmektedirler. Belirli bir yaştan sonra böylesi zor ve belirsiz işleri yapmak kolay değildir ancak geride kalan aileleri için bu zorluklara katlanmaları gerektiğini kendilerine hatırlatarak güçlüklerle baş etme stratejisi geliştirmektedirler. İşlerini korumak en önemli gayedir ve işverenin yüksek beklentileri ve işin yoğunluğu doğal olarak görülmektedir.

Talep ve Talebin İçeriği:

Ankara ilinin üç merkez ilçesinde gerçekleştirilen evde bakım hizmetine olan talep ve talebin niteliklerine ilişkin sorular içeren 943 anketin özet sonuçlarına bakıldığında şu hususların dikkat çekici olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında ailelerin ortalama hanehalkı büyüklüğü Türkiye ortalamasının altındadır. Görüşülenlerin % 62,5'i kadın, % 37,5'si erkektir. Görüşülenlerin dörtte üçü 35 yaş üstünde ve evlidir. Görüşülen kadınların % 41'inin ev kadını olduğu görülmektedir. Ankara'da yaşama süreleri açısından yerleşik bir gruptur. Çoğunlukla hizmet sektöründe çalışmaktadırlar. Önemli bir kısmı oturan evin mülkiyetine sahiptir. Görüşülenlerin yarıdan fazlasının otomobili vardır. Görüşülen 4 kişiden 3'ünün aylık hane geliri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Görüşülenlerin yıllık harcamalarında en çok pay tutan kalemler incelendiğinde ilk dört sırada gıda, faturalar (elektrik, su, doğalgaz, aidat gibi), eğitim ve sağlık harcamaları gelmektedir.

Görüşülen 3 kişiden 1'inin evinde 12 yaş altı çocuk vardır. 227 kişinin evinde 65 yaş ve üstü birey vardır. Görüşülenlerin % 5,5'nin hanesinde engelli birey vardır. En çok geresinim duyulan bakım hizmetinin yaşlı bakımına ilişkin olduğu, ikinci sırada çocuk bakım hizmetinin ve son sırada ise engelli bakım hizmetinin geldiği görülmüştür. Hanesinde yaşlı bakım gereksinimi olduğunu bildirenlerin sadece % 9,4'ü ücretli çalışan istihdam etmektedir. Yine çocuk bakım hizmet gereksinimi olduğunu bildiren %5 8,4'lük grubun sadece % 5,9'u ücretli çalışan istihdam etmektedir.

Çocuk, hasta, yaşlı, engelli bakımını içeren işlerin temel olarak kimin görevi olduğu incelendiğinde en temel sorumluluğun kadın ve erkekte yani ailede olduğu düşünülmektedir. Aileden sonra gelen sorumlu merci ise devlet kurumları olmuştur. Araştırma grubunun yarıdan fazlası bakım işlerinin zor olduğunu bu nedenle kadın evde olsa dahi yardım alması gerektiğini düşünmektedir. Ancak yarıya yakın bölümü kadın evde ise ve önemli bir sağlık problemi yoksa bakım işlerini yapması gerektiğini düşünmektedir. Evde bakım işleri için ücretli emek istihdam edilmek istenmesi halinde bu kararı verebilmek için eş, arkadaşlar, komşular gibi enformel ağların ilk sırada geldiği; kamu kurumlarına danışmak, aracı firmalarla görüşmek ve internet üzerinden araştırma yapmak gibi daha formel yolların ise ikinci sırada kullanılmakta olduğu/isteneceği görülmüştür.

Görüşülenlerin oldukça önemli bir kısmı çocuk-yaşlı-engelli bakımında yerli işgücünü tercih etmektedir. Bakım hizmetleri için ödenebilecek ücret aralığının 1000 TL'nin altında olduğu görülmektedir. Bakım hizmeti satın almak isteyenlerin kararlarını etkileyen, belirleyen en önemli hususlar "deneyim, ücret ve tanıdık" olarak sıralanmaktadır. Bakım hizmetinde çalışacak olan kişi ile geliştirmek istedikleri ilişki "ne resmi, ne samimi", ikinci sırada ise "aile üyesi gibi" istenmektedir. Görüşülenlerin yarıdan fazlası evde bakım hizmetleri için birisini çalıştırması gerekmesi halinde

bu iş ilişkisini nasıl başlatacağını ve bunun yasal düzenlemelerini bilmemektedir. Sigortanın önemli ve gerekli olduğu düşünülmekte ancak getireceği ek maliyet üstlenilmek istenmemektedir. Görüşülenlerin oldukça önemli bir bölümü bakım hizmeti için aracılık yapmakta olan istihdam bürolarının varlığından haberdar değildir. Bakım hizmeti sunacak olan yerli ve yabancı iş gücü hakkında en önemli iki ifade "güvenilir olması", "nazik ve sabırlı" olmasıdır. Çocuk ve yaşlı bakımında olduğu gibi engelli bakımı için de evde bakım tercih edilmektedir. Görüşülenlerin şimdiye kadar çocuk, yaşlı, engelli bakımına ilişkin kamu kurumlarından hizmet alıp almadıkları incelendiğinde çok önemli bir kısmının almamış olduğu görülmektedir. İhtiyaç olması halinde kamu kurumlarına güvenin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Aracı Firmalar:

Görüşülen firmaların genel görüşlerine göre ev ve bakım sektöründe çalışmalar yürüten bir firma kurmak kolaydır. Çok fazla yatırım maliyeti gerektirmemektedir. Genel olarak kayıtlı şekilde bu işi yapabilmek için sektörü bilen, "insanları istihdam etmekten mutluluk duyacak olan, deneyimli, eğitilmiş, kültürlü bir kimse olmak" ilk şarttır. Ardından firma kurmak için gerekli evrakları hazırlayıp, yatırılması gereken teminatı yatırıp, bir büro ve basit büro malzemeleri ile çalışmaya başlanabilmektedir. Personel gereksinimi olan aileler ile çalışmak isteyen personeli bir araya getiren aracılık rolü olarak tanımlanan işe giriş yapmak kolaydır. Ancak sektörde zor olan kalıcı olmaktır. Yani işi düzenli ve sürdürülebilir bir şekilde yapmak zordur. Özellikle bakım sektörü kalıcı olmanın en zor olduğu alanlardan birisidir. Bu sektörde işverenler çocuklarına, hastalarına, yaşlılarına bakım hizmeti satın almaktadırlar ve bu talep edilen hizmet ve hizmete ilişkin "yüksek" beklentileri vardır. Sektörde istihdam edilenler için de zordur zira artmış müşteri taleplerini karşılamak gerekmektedir.

Sektörün bir diğer zorluğu iş yerinin "ev içi" alan olmasına ilişkindir. Ev içi alanda işin yapılıyor olması "iş tanımının" yapılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca işverenlerin, bazen uzun çalışma saatleri talep etmek, bazen iş tanımını çok geniş tutmak, bazen bakım işi yanısıra temizlik gibi artı işler talep etmek ve özellikle çocuk bakımında pedagojik bilgi beklemek gibi, yüksek beklentilerini, düşük ücretli işgücü ile karşılamak istemeleri de sektörde kayıt dışı çalışan aracı firmaların sayısının artmasına neden olmaktadır. Aslında bu firmalar arasında çalışanın aleyhine bir rekabette yaratmaktadır. Diğer yandan bu piyasayı denetlemesi gereken Çalışma Bakanlığı ve İŞKUR gerekli denetlenmeyi özellikle personel kadrosunun kısıtlılığı nedeniyle tam olarak yerine getirememekte ve kayıt dışılık yaygınlaşmaktadır.

Temel olarak firmaların çalışma prensipleri ise şöyledir: ev hizmetleri ve bakım sektöründe çalışmak isteyen işgücüne ulaşarak bu işgücünün niteliklerine göre portföy oluşturulması ilk adımdır. Bu işgücü havuzunu oluşturmak için kullanılan yollar ise gazete/internete ilan vermek ile mevcut durumda çalışmakta olan işgücünün tanıdıkları ve tavsiyelerine bağlı olarak personel görüşmeleri yaparak

bu havuzu oluşturmaktır. Genel olarak firmalar ev ve bakım sektörünün tamamına aracılık yapmaya çalışmakta, belirli bir alanda örneğin çocuk, yaşlı veya hasta bakım alanlarında uzmanlaşmaya gitmemektedirler.

Ancak firmalar yerli işgücü ya da yabancı işgücü ile çalışma konusunda ayrıma gitmemektedirler. Genel olarak firmalar yabancı işgücü ile çalışmayı tercih etmediklerini belirtmektedirler. Bunun en önemli nedenini yabancı işgücüne ilişkin detaylı araştırma yapamıyor olmaları ve herhangi bir olumsuzluk yaşanması halinde işverenlere mahcup olma ve piyasa değerini düşürme riskini göze almak istememe olarak belirtmektedirler.

Firmaların sektörde kalıcı olmalarını sağlayıcı en önemli unsur temin edilen elemana ilişkin işveren memnuniyetidir. Temin edilen elemandan memnun kalınmaması halinde 3 aylık dönem için 2 kez daha eleman temin etmek ve bu işlemler için yeniden ücret alamıyor olmak nedeniyle talebi ve beklentilerini iyi anlamak ve buna uygun doğru eleman bulmak sektörde para kazanabilmek için gereklidir.

Genel olarak firmalar işgücü portföyünde yer alacak personelin seçiminde çok titiz davranmakta olduklarını belirtmişlerdir. Personelin sağlık raporu, adli sicil kaydı, diploma ve sertifikaları, daha evvelki iş deneyimi gibi hususları ayrıntılı not etmektedirler. Ayrıca evli olup olmaması, yaşı, çocukları, sigara içip içmemesi, temizlik davranışı, kılık kıyafeti, davranış şekli, şehrin neresinde yaşadığı gibi oldukça detaylı bilgiler toplamakta ve buna göre hangi işe hangi personelin gönderileceğine karar vermektedirler. Ancak benzer bir araştırma iş talep eden işverenler için yapılmamaktadır. İş talep eden kişi/aile ile görüşmeler genel olarak firmanın ofisinde yapılmakta, orada anlaşma yapılarak çalışan gönderilmesi sağlanmaktadır. Aynı şekilde iş talep eden işverenin aile yapısı, çocukları, eşlere ilişkin bilgiler, kılık-kıyafet, konuşma biçimlerine dikkat edilmemektedir. Ev ve bakım hizmeti talep edenlerin talepleri ve talep ettikleri hizmet için ödeyebilecekleri miktar temel belirleyici unsur olmaktadır.

Firmalar genel olarak sektörde bir rekabet olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu rekabet "haksız rekabettir". Bunun nedeni kayıt dışı çalışan firmaların varlığıdır. Bu sektörde hizmet veren kayıtlı firmalar arasında bir ilişki, işbirliğinin olmadığı görülmüştür. Birkaç firma sahibi bir araya gelme, sektörde yer alan firmaların bir oda altında toplanması ve sektöre ilişkin standartların gelişmesi ve özellikle kayıt dışı çalışmaya ilişkin daha sıkı tedbirler talep etmesi için "odalaşmanın" gerekli olduğuna değinmiştir. Ancak genel olarak firmalar sektördeki diğer firmaları bilmemekte, birlikte iş yapmamaktadırlar.

Ev içi bakım sektöründe istihdam edilenlerin çok önemli bir bölümü kadındır. Ev içi alanda bakım işleri yapıldığı müddetçe bu alanın çalışanlarının çoğu kadın olmaya devam edecektir. Sınırlı da olsa erkek eleman portföyde bulundurulmaktadır.

Erkek eleman talebi bir miktar artabilecektir özellikle erkek hasta/yaşlı bakımında ve hastanın/yaşlının hastane ortamında kaldığı durumlarda erkek bakıcı talep edilebilmektedir. Ancak sektörde müşteri taleplerinin her geçen gün artmakta olması, bu alanda çalışacak olan kadınlardan beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Özellikle çocuk bakımı ve hasta bakımı ile tıbbi bakım gereksinimi olan yaşlıya bakım hizmeti sunabilmek için daha nitelikli, becerili bir kadın işgücü (sınırlı sayıda erkek de) talep edildiğine değinilmiştir.

Genel olarak firmalar sektörün geleceğinden umutludurlar. Kadınların çalışma hayatına girişleri, geniş aile desteğinin zayıfladığı büyük şehirler, yaşlanma ve yaşlıların genellikle kendi evlerinde bakılmayı, kalmayı tercih ediyor olmaları ve son yıllarda artmakta olan kronik hastalıklar ile birlikte sektörün geleceği iyi görülmektedir. Ancak bu sektörün gelişebilmesi için kayıt-dışı firmalarla mücadele edilmesi gerekmektedir. Firmaların yetkilerinin arttırılması ve bazı yasal boşlukların giderilmesi halinde sektörün geleceğinden umutla bahsetmek mümkün olmaktadır.

7

Sonuç ve Öneriler:

"Ücretli ev emeğini herhangi bir istihdam alanıymışçasına ele alıp kavramak mümkün değildir. Ev işi nasıl toplumsal ve tarihsel bir etkileşim ağı içinde kavranabilirse, ücretli ev emeği de salt ekonomik istihdam ilişkilerinin ötesinde, çok daha karmaşık bir ilişkiler yumağı olarak anlaşılmalıdır. Ev işinin ayırt edici niteliği olan "karşılıksız" ve "görünmezlik", ücretli ev emeğinin de herhangi bir istihdam ilişkisinden nitelikçe farklı bir konumda oluşunun en önemli nedenidir" (Bora, 2012:70).⁴

Ev içi bakım hizmetlerini arz ve talep boyutu ile incelemek isteyen bu çalışmanın sonunda bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Evde bakım işleri alanına yönelik bir sektörleşme potansiyelinin dinamiklerini anlamak önemlidir. Bakım işlerinin neler olduğu, bakım işinde yer alan emeğin nitelikleri ve bakım işlerini satın alan/alabilecek olan talep niteliklerinin tümü farklı düzeyde etkiye sahiptir. Bu çalışma kapsamında yapılan bakım emeği arz boyutu bazı önemli sonuçlara işaret etmiştir. Öncelikle bakım işlerine emek arz eden yerli işgücü için şöyle bir profil söylenebilir: orta yaş ve

⁴ Bu alıntı genel olarak ev hizmetine dair görüş olmakla beraber evde bakım işini de ilgilendirdiği için alınmıştır.

üstü (35 yaş ve üstü), ilkököl eğitim düzeyinde, çoğunlukla çocuk bakımında çalışan ve çalışmak isteyen, tam zamanlı çalışmaya istekli, işlerini enformel kanallarla bulan ve bu şekilde devam etmek isteyen kadınlardır. Yabancı işgücü için ortaya çıkan profil ise şöyle tanımlanabilir: 40 yaş ve üstü, üniversite düzeyinde eğitime sahip, çoğunlukla yatılı olarak çalışan, yaşlı ve hasta bakımında çalışan ve çalışmak isteyen kadınlardır. Yerli arzın en temel isteği sigorta ve izinlere ilişkin iken yabancı işgücünün en önemli isteği ücret ve saygı görmeye ilişkindir.

Talep açısından bakıldığında; çocuk-hasta-yaşlı-engelli bakım hizmetlerini evde bakım şeklinde almak istemektedirler. Çalıştırılacak olan işgücünde önem verilen ilk nitelik "güvenilirlik" olmaktadır. İşgücü gereksinimi olması halinde birincil çevre (eş, dost, tanıdık) mekanizmaları kullanılarak bu "güvenilirlik" sağlanmak istenmektedir. Bu hizmetleri satın almak için ödenebilecek miktar arzın beklentisinin altındadır. Aracı firmalar işçi ve işvereni karşılaştıran bir mekanizma olarak etkin değildir. Bunun nedenini piyasadaki enformel firmalar ve oluşumlar olarak açıklamaktadırlar. Aynı zamanda Çalışma Bakanlığı'nın yeterli denetim yapmaması ve yasal mevzuattan kaynaklanan güçlüklerle işaret etmektedirler. Ancak arz deneyimleri, firmaların sağladığı arabuluculuk görevi dışında görevlerinin olmaması özellikle sigortalılık sağmaya yönelik katkıları olmadığından aracı firmalara uzak durmaktadırlar. Zira kendi ağırları ile iş bulabilmektedirler. Sigorta konusunu da ancak devletin çözebileceğini düşünmektedirler. Bu ön tespitlerin ardından öncelikle araştırmanın hipotezleri test edilecek ardından çalışmanın diğer sonuçları tartışılacaktır ve son olarak öneriler sunulacaktır.

Birinci Hipotez: "Yabancı ve yerli kadın emeğinin istihdam koşulları arasındaki farklılıklar talepteki farklılıklara dayalıdır": Yerli işgücünün çocuk, yabancı işgücünün çoğunlukla hasta ve yaşlı bakımında çalışıyor olması bu hipotezi desteklemektedir. Çocuk bakımının gündüz çalışma saatlerini içermesi ancak hasta ve yaşlı bakımının sürekli oluşu nedeniyle talep şekillenmektedir. Özellikle yaşlı bakımının çoğunlukla yaşlının evinde, yaşlı yakınlarının gözetim ve denetiminde ancak yaşlının evinden farklı evde yaşıyor olması yatılı bakıcıyı olanaklı kılmaktadır. Ankara ilinin üç yerleşik ilçesinde yapılan talep anketine göre görüşülenlerin hepsi 2-4 odalı apartman dairelerinde yaşamaktadır. Ortalama hane büyüklüğü 3,4 kişidir. Bu koşullar altında evde bir bakıcının yatılı kalması zor olmaktadır. Ayrıca yatılı bakıcı ücreti günlük bakıcıdan daha pahalıdır. Bunlarla ilişkili olarak yerli işgücünün çoğunlukla evli ve/veya çocuklu olması yatılı kalmaya izin vermemektedir. Buna göre yatılı bakım hizmet talebindeki boşlukta yabancı işgücü devreye girmekte ve iki grup bu konuda birbirine "rakip" olmamaktadır.

İkinci Hipotez: "Yabancı kadınların evde ve gece kalabilmesi onların yaşlı ve çocuk bakımında daha çok tercih edilebilir duruma getirmektedir". Çalışmanın sonuçları bu hipotezi doğrulamaktadır. Öte yandan bakım işleri boşanmış yerli işgücü için

boşanmanın ağır yükünü yönetebilme olanağı sunmaktadır. Boşanmış çocuklu ve/veya çocuksuz kadınların yatılı olarak bakım işlerinde çalışabilme potansiyellerinin olduğu görülmüştür. Önümüzdeki yıllar açısında boşanmaların artacağı buna bağlı olarak yabancı işgücü arzı ile rekabet edebilecek bir arzın da olabileceği düşünülebilir. Talep boyutu sonuçları yatılı kalabilecek yerli emek arzının olması halinde talebinin bu işgücünü tercih edeceği yönündedir. Bu çalışma sonuçları hipotezi doğrulamakta ancak yakın gelecek için öngörü yapılması halinde yerli-yabancı oluşa bağlı ikili arz yapısının yerli emek lehine değişim gösterebileceği söylenebilir.

Üçüncü Hipotez: "Tüm kadınlar işlerini kendileri ve tanıdıklar yolu ile bulmayı ve enformel ilişkiler içinde kalmayı tercih etmektedirler. Bu anlamda kayıt dışı istihdam başka şans olmanın çalışanlar tarafından desteklenmektedir". Formel ve enformel yolların her ikisini belirleyen dinamikler farklıdır ancak işin doğası değişmemektedir. Formel yol olan şirket aracılığı ile iş bulma da belirli bir güvence, süreklilik sağlayamamaktadır. Enformel iş bulunduğu sürekliliği sağlamak daha kolay olmaktadır. Diğer yandan firmalar aracılığı ile iş bulmak işsiz kalınan süreyi kısaltmaktadır. Ancak arz ve talep birlikte ele alındığında enformel yolların tercih edilmesi hem yaygındır hem de nedenler her iki tarafın beklentilerince oluşmaktadır. Evde bakım almak isteyen de çalışmak isteyen de güven duygusunu bu yolla aşmaya çalışmaktadır. Ayrıca daha sonra tartışılacağı üzere evde bakım içinde yer alan "fazlalık" emek arz edenler için maddi kazanç dışında kazançlar sunmaktadır ayrıca bu fazlalık "kişilik ve sevgi" satın alınmasına da olanak sunarak talebi şekillendirmektedir.

Dördüncü Hipotez: "Aracı firmaların oluşması ve İŞKUR denetimi bakım emeğinin kurumsallaşmasına katkı yapamamaktadır". Araştırma sonuçlarının gösterdiği en önemli sonuçlardan bir tanesi hem arz hem de talep boyutu dikkate alındığında aracı firmaların bilinirlik düzeyi düşüktür. Hem arz hem de talep için birincil başvuru iş/işçi bulma aracı değildir. Bakım hizmetlerine ilişkin özel kurumlarda sunulmakta olan hizmetlere ilişkin güven düşüktür, denetlenmediğine inanılmaktadır ve özellikle özel kurumların pahalı olduğu düşüncesi yaygındır. Kamu hizmet kurumları açısından da sunulan hizmet kalitesi düşük görülmekte ve denetimlerinin iyi yapılmadığına inanılmaktadır. Bu durum talep boyutu açısından işgücü gereksinimi olması halinde birincil bilgi ve başvuru kaynaklarının enformel yollar (eş, dost, tanıdık, arkadaş) olmasına yol açmaktadır. Benzer düşüncenin emek arz edenler açısından da geçerli olduğunu, evde bakım hizmeti sunacak olan kadınların iş bulma ve işte sürekliliği sağlama, işsizlik süresini kısaltmak için geliştirdikleri stratejilerin enformel yollar olmasına neden olmaktadır. Bu konuda aracılık yapan firmalara ilişkin olumsuz bir kanaatin olduğu görülmektedir. Emek arz edenler açısından firmaların iş buldukları işgücü için ayrıntılı inceleme yapıyor olmaları ancak aynı incelemeyi işveren için yapmıyor olmaları ve özellikle sigorta konusunda yaptırım güçlerinin olmaması gibi nedenler arz açısından bu firmaları birincil başvuru yapılacak yer haline getirememektedir. Ayrıca firmaların işgücü havuzunu oluşturma kriterleri dikkate

alındığında yerli işgücünün bu havuzda yer alabilmesi güç gözükmemektedir. Düşük eğitimleri ve annelik ve ev kadınlığı dışında belgelenmiş becerilerinin olmaması bu havuza girebilmelerini güçleştirmektedir. Bu durumda enformel yolların kullanılması bu beceri-egitime ilişkin beklentileri aşmanın da bir yolu olabilmektedir.

8

Araştırmanın Temel Sonuçları

Bakım işleri heterojendir: Çocuk, yaşlı, hasta bakımı, bakımın nerede verildiği, tam zamanlı-yarı zamanlı oluşuna göre çeşitlenmektedir. "Kendi evinde ücretli bakım sunmak", "işveren evinde bakım", "yatılı bakım", "kurumda bakım" şeklinde bakımın verildiği yere göre çeşitlenme olmaktadır. Yarı zamanlı-tam zamanlı, yatılı, günlük şeklinde bakımın süresine göre de çeşitlenmektedir.

Bakım işleri hiyerarşiktir: bakım işleri kendi içinde farklılaşmaktadır. Tıpkı diğer farklılıklarda olduğu gibi eşitsizlik ve iktidar ilişkileri barındırmaktadır. Hiyerarşinin en tepesinde orta sınıfın merkezi önemde gördüğü "çocuk bakımı" gelmektedir. Orta sınıf aileler çocuk merkezlidir ve çocuğun iyiliği ve refahı her şeyin üzerinde tutulmaktadır. Bu nedenle çocuk bakıcılığı için kabul edilmek ailenin "en kıymetlisini" teslim almak demektir. Bu görevi alabilmek için temel kişilik özellikleri ile yaşam biçimi pratiklerinden geçmek gerekmektedir. Çocuk bakıcısı olarak seçilebilmek demek iyi, çalışkan, becerikli, vicdan ve ahlak sahibi bir kadın olmak demektir. Bu nedenle enformel ağlar sürmektedir. Böylesi esasen kişilik özelliklerine dayalı bir işçi/çalışan tanımlamasının yapılması sektöre girişi hem zorlamakta hem de mümkün kılmaktadır. Bakım işlerinin özellikle çocuk bakımında satılan şey emek gücü değil adeta kişiliğin de satılmasıdır. Bakım işini de kapsayan ev içi işlerin karmaşık doğası nedeniyle, bir istihdam biçimi olmanın ötesinde, toplumsal/kişisel bir ilişki olarak görülmesi gerektiğine işaret eden bir literatür de birikmiş vaziyettedir (Bora, 2012; Özyeğin, 2004; Kalaycıoğlu-TılıçRittersberger, 1997).

Orta sınıf evlerde çocuk bakıcılığı yapan kadından beklenen işlevler azalmakta ancak işlevinde çok iyi olması beklenmektedir. Böylece bu evlerde çocuk bakıcılığı yapan kadınlar sadece çocuğa bakmakta ve çocuk bakımı dışındaki diğer "bedensel emeğe" dayalı işleri yapmamakta ve yapmadıkları için de ayrı bir yer ve statü edinmektedirler. Çocuk bakıcısı kadının bu işleri yapmaması, ev içi alana temizlikçi gibi diğer kadınların gelmesine neden olmakta ve kadın işveren ile temizlikçi kadın arasında bir yerde

kendini konumlayabilmektedir. Bu konumlanış, hizmetçi değil "bakıcı" olmaya neden olarak yapılan işten elde edilen doyumunu arttırmaktadır.

Hiyerarşinin ikinci sırasında daha orta alt sınıf ailelerin çocuklarına bakmak yer almaktadır. Burada işveren beklentileri artmaktadır. İşveren kadının düşen gelirin bağı olarak çocuk bakıcısından beklentisi artmaktadır. Temizlik, ütü, yemek yapması beklenmekte ancak tüm bunlar için ödenebilecek ücret düşmektedir. Bu hanelerde çocuk bakıcılığı yapan kadınların artan iş yükü ve düşen saygınlıklarını yükseltebilmek için buldukları temel yol "aile üyesi" olma, işveren kadın ile kendini eşitleme ve işverene iyilik yapma hisleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca bu tür orta alt sınıf evlerindeki bakıcılık işleri genellikle emek arz eden kadınların yaşadıkları yerlere yakın (bazen aynı apartmanda bazen üst sokakta gibi) olduğundan yol ücreti ve yolda harcanan zaman kısaltmakta ve hatta kendi ev içi alanını uzlaştırma kolaylaşmaktadır.

Üçüncü sırada yaşlı bakmak ve en son sırada hasta bakmak gelmektedir. Profesyonellik düzeyi arttıkça hiyerarşi düşmektedir. Hasta bakımı profesyonel bir iş olmaktadır ancak geçiciliği çok yüksektir ve karar ağları çokludur. Buna bağlı olarak bakım emeğinin kadına dönüşü zayıftır. Doktorlar, hemşireler, hastanın birincil yakınları ve en son bakıcı gelmektedir. Yaşlının evinde bakım sunulduğu zaman bakım işlerine ev işleri (yemek, temizlik, alış-veriş gibi) mutlaka eklenmektedir. Ayrıca özellikle sağlık sorunları olan yaşlı ve hastaya bakıcılık yapan kadınların iş üzerindeki kontrolleri düşmekte ve kontrol edici sayısı artmaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak bakıcı-hizmetçi ayrımı muğlaklaşmakta ve işten elde edilen doyum düşmektedir.

Bakım işleri içinde en görünmez olanı engelli bakımıdır. Hem talep hem de arz boyutu engelli bakımının piyasalaşması en düşük bakım türü olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda engelli çocuk sahibi olan kadınların ev içinde kalmasını zorunlu hale getirmektedir. Kadın, engelli çocuğun bakımını devir edememektedir. Bir yandan devir edecek hem özel hem de kamu kurumu azdır diğer yandan da pahalıdır. Ayrıca her iki hizmete güven de düşüktür.

Her yaşta dahil olunabilir: Evde bakım işlerinin sektöre dönüşmesinde hem engel hem de fırsat olarak görülmesi gereken bir husustur. Sektörde genel olarak orta yaş ve üstü kadınların yer alıyor olması bu esneklikle ilgilidir. Genel olarak kadınların kendi bağımlı çocukları varken bakım sektörüne girilememektedir. Ya da "kendi evinde çocuk bakımı", "yarı zamanlı çalışma" olanaklı olabilmektedir. Her ikisinin de ücreti düşüktür. Bu koşullar altında çalışma değil "ek gelir" sağlayıcı bir aktiviteye dönüşmektedir. Kadınların yaşam döngülerine bağlı olarak 35-40 yaşından sonra sektöre girmek mümkündür.

Ev içi alanın yükü ve imkanları birliktedir: işyerinin "ev içi" alan olmasının yükü çok fazladır. Bir fabrika, ofis, şirket değil bir başkasının mahrem alanına girmek demektir.

Üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte evin ekonominin dışında bir yer haline gelmesi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik konumu atfedilmesi son iki yüzyıllık tarihin ürünüdür. Bu gelişme ile bakım işlerine bakıldığında modern öncesi döneme geri dönüş gibidir. Bu dönüş, modern dönem profesyonel iş ilişkilerinin olmadığı bir alana da dönmek demektir. Bu alana girebilmek ve kalıcı olabilmek kolay değildir. Çalışma arkadaşlarının olmaması, başka çalışanın çoğunlukla olmaması iş ilişkileri ile çalışandan beklentilerin “çok özel kriterlerle” kurulmasına neden olmaktadır. Hangi işlerin yapılacağı, nasıl yapılacağı, neyin doğru olduğu gibi temel prensipler kişiye özel kurulmaktadır. Hem evin içinde evin bir üyesi gibi olabilmek ama aynı zamanda neden o evde olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu durum biraz histerik iş ilişkisi kurulmasına yol açmaktadır yamı “aile üyesiymiş gibi hizmet sunmak ancak gerçek aile üyesi gibi davranmamak” gerekmektedir.

Bazı imkanlar da barındırmaktadır. İşin ev içi alanda olması kadınların evden çıkışını kolaylaştırmaktadır. Başka çalışan, “erkek çalışan” yoktur. Aile biliniyorsa güvenli ve emin bir yer olmakta ve giriş kolay olmaktadır. İşverenin beklentilerinin iyi karşılanmasına bağlı olarak iş dışı kazanımlar elde etmek mümkündür. İlk ve en önemli kazanım işin sürekliliği ve diğerlerine tavsiye edilerek sürdürülebilirliği sağlanabilmektir. Yine özellikle çocuk bakımında işin çoğunlukla denetlenmiyor olması (bazı durumlarda kamera sistemi ile izleme vardır ancak yaygın değildir) iş sürecinde yalnız çalışma olanağı tanınması, işleri ve yapılma sırası üzerindeki kontrolün yüksek olması, dini ibadetlere olanak sağlaması imkanlar olarak belirmektedir. Ev içinin işyeri olması “ev kadının” çalışabilmesini mümkün kılmaktadır.

Profesyonelleşmenin olmaması hem fırsat hem çıkmazdır: Ev içi alanda gerçekleşmekte olan bakım işlerinin profesyonelleşme potansiyeli tartışmalı bir konudur. Bir yandan “işçi” olarak, bir sözleşme ilişkisi içindeyken, öte yandan, bu sözleşmenin konusunun “bakım işi” olması nedeniyle, işverenle “mahremiyet benzeri” bir ilişkisi vardır (Akalın, 2011). Böyle bir durumda, hangi durumda hangi kuralların uygulanacağı, ilişkinin nasıl bir yapıda kurulacağı ve her iki taraf için de ne tür söylemsel ve pratik stratejilerin geliştirileceği, her bir özgül vaka için yeniden belirlenmek zorundadır (Bora, 2012:74). Sektörde yer alan kadınların büyük çoğunluğu kısa eğitimlidir. Annelik, kadınlık ve ev içi işleri biliyor olmak yeterli gözükmektedir. İş bulmadan başlayarak enformel ağların işlediği bir alandır. İşin çoğunlukla ev içi alanda gerçekleşiyor olması profesyonelleşme önündeki en büyük engeldir. Yaşlı ve hasta bakımında ev içi alandan uzaklaşıp hastane, bakım evi gibi alanlara geçtikçe profesyonelleşme olasılığı artmaktadır. Ancak profesyonelleşme sektörde yer alan kadınların aleyhine sonuç üretecek niteliktedir. Belirli bir eğitim düzeyi, sertifika gibi şeyler istenmiyor olması kadınları “çalışabilir” kılmaktadır. Ancak ve aynı zamanda değersiz de kılmaktadır. “Anne kadın” olmanın yeterli görülmesi, kendi çocuğuna nasıl baktı ise başkasının çocuğuna da öyle bakıyor olması “gerçek bir iş/çalışma” gibi değil de “sevgi emeği” olarak görülmesine yol açmaktadır. Profesyonellik arttıkça

ücretler de yükselmektedir. Özellikle hasta bakımı hem profesyonel hem de pahalı bir bakım türüdür.

9

Sektörün Geleceği:

Kazanımları nelerdir ve geleceği olabilir mi?: Bu çalışmanın en temel sorusu bakım emeği işlerinde yer alan ücretli çalışan kadınlar açısından ürettiği kazanımlar nelerdir ve bir sektör olabilir mi sorusuna yanıt aramaktır. Çalışmanın sonuçlarına göre hem “evet” hem “hayır” demek mümkün gözükmektedir. İlk elden sektöre girişin kolaylığı dikkate alınarak, bakım sektörü işlerin kadınların yoksullukla mücadelelerinde ve yaşam şanslarını arttırmada bir katkısının olduğunu söylemenin mümkün olduğudur. Kadınların çoğunun ilkökul düzeyinde eğitime sahip olmaları, yaşam döngüleri içinde görece rahatladıkları ve kendi ev içi alanlarına olan bağımlılıklarının azaldığı 35-40’lı yaşlarda girebilmelerine ilişkindir. Bu işler aracılığı ile ücretli çalışan olmak, ekonomik olarak para kazanmak bazı durumlarda boşanmanın ağır maliyetini hafifletmek, çocuklara daha iyi olanaklar sağlamak gibi kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Ayrıca para kazanma duygusunun önemli olduğu bu yolla kendi yapabilirliklerine olan güvenlerinin artmakta olduğu görülmektedir. Bazı kadınların ev içi işbölümünde kocaları ile yeni bir anlaşma yapmaya başladıkları ve kocaların da ev içi işlere katılımlarının artmakta olduğu en azından “daha paylaşımcı kocalar” olmaya başladıkları kadınların anlatılarından anlaşılmaktadır. Ayrıca ev içi ve aile kararlarına katılımlarının da artmakta olduğu görülmektedir. Özellikle çocuk bakıcılığının kadınların kendilerine olan güvenlerini arttırdığı ve hem aile içinde hem de yakın çevrede belirli bir saygınlık kazandırmakta olduğu görülmektedir.

Ancak hasta ve kısmen yaşlı bakımında bir miktar profesyonelleşme olasılığının olduğu, bazı eğitim ve sertifikaların gerekli olduğu, herkesin yapamayacağı bir iş olduğu bu alanda çalışan kadınların deneyiminde izlenmektedir. Sadece çocuk bakıcılığı yapan kadınlar da bu güçlüğü görmektedir ve kendi çocuklarını büyütmüş olmak yaşlı/hastaya bakmak için yeterli olmamaktadır. Bu kapsamda hasta ve yaşlı bakımının profesyonelleşme olasılığının olduğu ancak çocuk bakıcılığı için aynı olasılığın olmadığı görülmektedir. Bir yandan yerli işgücü bu alanda olmak istememektedir diğer yandan da yabancı işgücü ile rekabet de edememektedir (bu bakım türünde yatılı kalmak rekabeti belirleyen en önemli husustur). Bu iki alanın profesyonelleşmesine bağlı olarak eğitim-beceri-sertifika istenmeye başlanmıştır. Bu nedenle genç işgücü için daha uygun gözükmektedir. Diğer yandan genç

işgücü için özellikle ev içi alanda yapılan, fiziksel olarak güç gerektiren, izole bir iş olması istenmemesine yol açmaktadır. Orta yaş ve üstü kadınlar açısından hasta ve yaşlı bakımını sürdürmek fiziksel olarak güçtür ayrıca eğitim ve becerileri de uygun gözükmemektedir. Genç kadınlar için de ev içi alanda olduğundan cazip gözükmemektedir.

Profesyonelleşme önünde pek çok engel sayılabilir. Yasal düzenlemeler ve denetimler ile enformelleşmenin önlenilebileceği düşünülebilir. Ancak sektörde yer alan kadınların temel olarak “işveren den beklenenleri” dikkate alındığında ev içi alanda istihdam edilen kadınların toplumsal ilişkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Genel olarak sektörde çalışan kadınlar ev içi alanda yapılan işlerin çok da profesyonel olmaması gerektiğini düşünmektedirler. Ailenin bir üyesi gibi görülme istemekte ve bir başkasının evinde “onun hizmetçisi gibi” görünmeyi istememektedirler. Akrabalık terimlerini seçmeleri, iş uyuşmazlık ve tartışmalarını aile içine benzetererek normalleştirme, ücret dışı katkıları önemsemeleri (hediye alınması, doğum gününe davet edilme, işveren tarafından bir abla-anne olarak görülmenin onuru) ve tüm bunlarla “iş/çalışmayı anlamlandırıyor” olmaları önemlidir. Ayrıca bu durum, ev içi alanda yani diğerinin mahrem alanında daha rahat çalışmayı da olanaklı kılmaktadır. Kendi evi gibi kahvaltı yapabilmek, buzdolabını açıp istediğini yiyebilmek ve başkasının evini “kendi evi gibi” yaparak yabancılaşma duygusunu da hafifletebilmektedirler. Çalışma ilişkilerine ilişkin böylesi bir talep, resmi iş bulma yollarını tercih etmemeye ve iş ilişkilerinin netleşmemesine de neden olmaktadır. Özellikle çocuk bakımında çalışan kadınlar “iş ilişkilerini enformelleştirmeye” çalışmaktadırlar. Görevleri olmadığı halde yani işveren onlardan istemediği halde ona “sürpriz yapma” olarak ifade edilen çeşitli işler yapmakta, evin üyesi gibi olmaya çaba sarf etmektedirler. Resmi bir ilişki istememe, bakım hizmetinin doğasındaki “fazla”nın (Bora, 2012:121) görülmesini istemek anlamına da gelebilir.

Hasta ve yaşlı bakımında profesyonel olmayan ilişki kurmak daha zordur. Bu durumda bu alanda çalışan kadınlar bunun olmamasının eksikliğini dile getirmektedirler. Aileden sayılmamak ile “insan yerine konulmamak” ilişkisi kurulmaktadır. Böyle olunca ev içinde rahat hareket edememe, istediğini yiyememe, adeta “köle” gibi hissetme eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Özellikle yatağa bağımlı hastalara bakan kadınlar böylesi bir aileden olma, kendilerine ve emeklerine değer verildiğinin göstergesi olan akrabalık terimleri kullanılmadığı durumda yaşlıdan/hastadan tikslenme, bu işleri yapmanın hizmetçi işi olduğu yönünde düşünceleri gelişmektedir. Bakım işinin yükünü azaltabilecek ve buna katlanılmasını kolaylaştırıcı olabilecek tek yol belki de böylesi davranışlar olmaktadır. Yaşlının/hastanın birincil derece yakınlarının bile yapmaktan imtina ettiği bakım işini yapıyor olmaları ve bunun karşılığının da sadece ücret ile ödenemeyecek olduğu düşüncesi hakim bir düşüncedir.

Yine sigortanın nasıl olacağı, maliyetinin kimler tarafından karşılanacağı konusu da profesyonelleşme açısından önemli bir sorun niteliği taşımaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu sigortanın önemini farkındadır, çok net olmamakla birlikte bu konudaki yasal düzenlemeler hakkında da bir şeyler bilmektedirler. Ancak sigorta yapmanın maliyeti işveren ve kadın arasında paylaşılacak ise hatta çoğunlukla bu maliyetin tamamı kadınlara yüklenmeye çalışılmaktadır bu noktada istenmemektedir. Ücretlerinden kesilecek olması, istememe nedenini oluşturmaktadır. Ama bu maliyetin sadece işverende olması da istenmemektedir. Talep dinamikleri açısından da bu durum böyledir. Bakım emeği talep edenler/edebilecek olanlar çalıştırmak istedikleri kişiye sigorta yapmak istemektedirler ancak bu maliyeti ödemek istememektedirler. Bakım hizmetleri için ödenebilecek ortalama ücret aralığı dikkate alındığında (1000 TL altı) sigorta ödeyebilmeleri olanaklı gözükmemektedir. Sigorta istenmekte ancak bunun sorumluluğunu devletin üstlenmesi istenmektedir. Bu noktada kadınların ücretli işgücüne katılımlarını arttırmak isteyen politikalar ve politika yapıcılarının ciddi iseler sigortanın devlet tarafından üstlenilmesi gerekmektedir.

Kadınların tümünde ücretli çalışmaya ve farklı mekânsal alanlara giderek çalışmanın sonucu olarak güçlenmiş oldukları söylenebilir. Özellikle orta ve orta üst sınıf muhitlere gidip orada çocuk bakıcılığı yapan kadınların kendilerine ilişkin güvenlerinin artmakta olduğu izlenmiştir. Böylesi muhitlerde çalışan kadınların ücretleri yüksektir ve iş tanımları daha nettir. Sadece çocuk bakımı için çalışmaktadırlar. Ev içi işler için başka kadınlar istihdam edilmektedir. Bu durumda yapılan işte uzmanlaşma ve buna bağlı kendilerine olan saygı da artmaktadır ve yine onların ifadeleri ile çok yorucu değildir. Çok dikkatli olmak, çocuğun üzerinden bir an bile gözünü ayırmamak önemlidir. Çünkü anneler en kıymetlilerini onlara “emanet” etmişlerdir. Öte yandan hasta ve yaşlı bakanlar için görev tanımları yapmak daha zordur. Sadece yaşlı ve hasta bakımında değil düşük ücretli çocuk bakımında da iş tanımını yapmak kolay değildir. Ev içi işler için başka bir kadını istihdam edemeyecek işverenler bir kadına çok iş yaptırmak istemektedirler. Bu durumda iş çok yorucu olmakta ayrıca uzmanlaşma düşüğü için işten gelecek saygı/statü de düşmektedir. Bu koşullar altında çalışan kadınlar için çalışma “eziyettir”. Ve kadınların mecbur değiller ise çalışmamaları gerektiği düşünülmektedir. Yapılan işin “ücretini ödemediğini” düşünen işverenlere kızarak burada daha fazla bir şey yapmakta olduklarını ancak bunun görünmemesine bağlı olarak işin daha da ağırlaştığı ve kendilerinin önemsizleştirildiği düşünülmektedir. Özyeğin’in “mahremiyetin yükü” olarak isimlendirdiği ücret dışı hediyeler, yardımlar ve ailedenmiş gibi davranmayı bu yükü ödemek istemeyen işverenlerle çalışmak istenmemektedir. Ancak işveren kadınlar da bu mahremiyetin yükünü ödeyebilecek işlerde çalışmamaktadırlar.

10

Öneriler:

Sigorta ve ücretler/ hizmetin maliyeti: Bakım hizmetlerinin sektörleşebilmesi için ve bu işlerde kayıt-dışı çalışmanın önlenmesi ve enformel ağların etkisinin azaltılabilmesi için hizmetin maliyetinin (ücret artı sigorta) tümünün veya önemli bir kısmının devletçe karşılanması gerekmektedir. Talep araştırmasının ortaya çıkardığı önemli bir sonuç, farklı sosyo-ekonomik statüdeki tüm hanelerde çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımı için bu hizmetin çok önemli olduğu ve gereksinim olduğunu düşünmeleri ancak ödenecek ücrete gelindiğinde hizmetin piyasa değerinin çok altında bir ücreti ödeyebilecek olmalarıdır. Yani şiddetle gereksinim vardır ama ücret ve sigorta ödenmesi ailelerin “belini bükmektedir.” Bu nedenle de evde kadına yüklenen, evdeki kadını işgücüne katılmasını engelleyen bir neden/ görev haline dönüşmektedir. Ayrıca, hem arz hem de talep boyutunun gösterdiği temel sonuç özellikle bu hizmette sigortanın önemli olduğudur. Ancak çalışan kadın sigortalı olmanın maliyetini yüklenmek istememekte/veya aldığı ücretten sigorta kesilmesi halinde aldığı ücretin yeterli olmayacağını düşünmektedir. Talep boyutu da sigorta yapmak istemekte ancak bu yükü tek başına üstlenmek istememektedir. Bu nedenle sigorta maliyetinin kamu tarafından üstlenilmesi ve evde bakım hizmeti için hanelere gelir desteği verilmesi önemli bir politika değişikliği olacaktır. Yurt dışındaki uygulamalar da bu yöndedir.

Ev içi bakım emeği yükünü görmek ve paylaşmayı olanaklı kılacak politik söylem geliştirmek: Yaşlılar, çocuklar ve engelliler için kurumsal bakım hizmetlerinin arttırılmasını istemek çok önemlidir. Ancak talep anketinin gösterdiği kişilerin bakım hizmetlerini ağırlıklı olarak evde almak istedikleridir. Özel kurumların pahalı olduğu görülmektedir. Bu koşullar altında işyerinin ev olması emeğin görünmez olmasına, çalışmaya ilişkin hakların alınamamasına ve işin tüm boyutları ile enformelleşmesine yol açmaktadır. Talebin evde bakım yönünde olduğunu söylemek tehlikeli bir söyleme dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Geçtiğimiz yıllarda başlayan evde bakım uygulaması ile bir yandan ev içi bakım emeği yükünün ilk kez ulusal politika düzeyinde tanındığını görmek ve bu araştırmanın sonuçlarının da bu politikaya destek verdiğini görmek önemlidir. Ancak bugün Türkiye’deki çözümün (engelli ve yaşlı bakım desteği) kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik değil, cinsiyete dayalı iş bölümünü daha da kurumsallaştırmaya hizmet ettiği görülmektedir. Kadınları (hanedeki engelli ve yaşlının birinci derecede akrabası olan ve hanenin gelir testini geçmesi ve engelli veya yaşlının iş göremeyen doktor raporu olması halinde) ev içi emekleri karşılığında

maaşa bağlayarak, emek piyasası dışında, ev kadınlarının “ev içindeki emekçiler” olarak geleneksel konumları resmileştirilmektedir (İlkkaracan, 2012:215). Ayrıca bu yaklaşım talebi şekillendirmektedir. Bakım evde ve kadınlar tarafından sunulan bir hizmete dönüşmektedir. Kamu, bakım hizmet sunum sorumluluğunu almak ve desteklemek zorundadır ancak bunu yaparken bu sorumluluğu kadına yükleyen anlayıştan uzaklaşması gerekmektedir.

Net meslek tanımı yapmak ve buna uygun eğitim programları geliştirmek: Bu özellikle yatılı bakım hizmeti sunan işgücü açısından çok önemlidir. Çalışma 24 saate yayılmakta ve neyin görev neyin değil olduğu bilinmemektedir. Meslek tanımıyla ilişkili şekilde evde bakım işlerine yönelik meslek eğitimlerinin lise, yüksekokul, üniversite düzeyinde geliştirilmesi gerekmektedir. Meslek eğitimi elemanların çoğalması evde bakım işlerinin profesyonelleşmesine katkı sağlayıcı olacaktır. Ancak mevcut halde bu hizmetlerde çalışmak isteyen, çalışmaya hazır olan kadınların düşük eğitim ve becerileri nedeni ile çalışmaz hale gelmeleri olasıdır. Bu nedenle, evde bakım hizmetlerinde çalışanların mesleki olarak tanımının yapılması, İŞKUR’a başvuruları ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması, mesleğin tanımına bağlı olarak da kolay, ucuz, erişilebilir beceri kazandırma ve belgeleme sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu şekildeki düzenlemeler ve mesleki eğitimlere bu hizmetin de katılması ve diplomalı bir hizmet haline dönüşmesi kadınların bu sektöre “iyi ve insana yakışır iş” düzeyinde girmelerine katkı sağlayacaktır.

Alternatif hizmetler geliştirmek: Evde bakım özellikle yaşlılara ilişkin olarak sadece bakım gereksinimi olanları değil kendi kendilerine bakabilme durumunda olanlar için de geliştirilmelidir. Bu kapsamda mobil hizmetlerin artırılması önemli olacaktır. Alış verişe destek, bürokratik işlemlerinde kolaylaştırıcı çalışmalar gibi gereksinim odaklı ve yaratıcı çalışmaları içermelidir. Bu hizmetler için yerel yönetimler ve Sivil Toplum Örgütlerinin katkısının alınması için çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

Ayrıca çok önemli bir konu evde bakım yükünün aile ve kadın için çok ağır olduğu bilgisinden hareketle, çocuk, yaşlı veya engelli tüm gün evde bakmak yerine gündüzleri kısa dönemli bırakabilecekleri ve kendi işleri ile ilgilenebilecekleri çocuklar için kreş, yaşlılar ve engelliler için gündüz bakımevlerini devreye sokmak önemli politika ayaklarından birisidir. Yine bu şekilde bakım emeği kadınlar için daha kurumsal bir iş türü olabilecektir.

Bakım emekçilerine haklarına ilişkin bilgi sunmak: Bakım hizmetlerinde çalışanların kendi örgütlerini kurma, bunlara üye olma ve faaliyetlerine katılma haklarını kullanabilmeleri için yasal düzenleme yapılması önemlidir (Erdoğdu ve Toksöz, 2013). Genel olarak dernekleşme ve/veya örgütlenmeye ilişkin görüş ve beklentiler temenni düzeyindedir. “Olsa iyi olur”, “İsterdim ama hiç ilgilenmedim” şeklindedir. Yaşla ilgisinin olduğu görülmüştür. Bu tür dernekleşme ve örgütlenme işlerine daha genç yaşlarda girilmesinin faydalı olabileceği ancak kendilerinin yaşında çok da anlamlı olmadığı düşüncesinin varlığını dikkate alan

yaklaşımlar geliştirmek önemlidir. "Hak arardım, yapardım ama bu yaştan sonra zor" diyerek örgütlenmenin yaşla ilişkili zorluğunu dikkate almak gerekmektedir.

Örgütlenme konusunda uygulamada karşılaşılan engellerden ziyade bakım sektöründe çalışan kadınların profilleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Elbette yasal düzenlemeler ve uygulamada karşılaşılan güçlükler önemlidir ancak görüşülen kadınlar bu güçlükler değinmemişlerdir. Genel olarak orta ve üstü yaşlarda sektöre girdiklerinden, işlerini enformel bulduklarından ve işin enformel niteliklerine bağlı kazanımlar elde ettiklerinden dolayı kendilerini açıkça "ücretli işçi/çalışan" olarak tanımlamamaktadırlar. Tüm nedenlere bağlı olarak katılım ve örgütlenme önünde kültürel bir engelin olduğundan da söz etmek olanaklı gözükmemektedir. Ancak bu düzenlemeleri, yasal örgütlenme haklarına dair bilgileri kadınlara ulaştıracak mekanizmaların mutlaka geliştirilmesi gerekmektedir. Kolay anlaşılır bilgilendirme çalışmaları örgütlenme önündeki özellikle kültürel engelleri dikkate olarak genç yaş grubu kadınlar öncelikli olacak şekilde yapılmalıdır.

Bakım emeği talep edenleri de bilgilendirmek: Bilgilendirme çalışmalarına gereksinim duyan sadece ücretli çalışan kadınlar değildir. Talep boyutu çalışmasının gösterdiği ev içi alanda ücretli istihdamda, koşullarına, yasal yükümlülüklerle ilişkin bilgi düzeyinin düşük olduğudur. Bu nedenle bu tür bir istihdam gereksinimi olduğunda tanıdıklar ilk başvurulan yol olmaktadır. Evde bakım işlerinin profesyonelleşebilmesi için talep boyutunu dikkate alan bilgilendirici çalışmaların arttırılması gerekmektedir. Özellikle hukuksal konularda danışmanlık yapmak amacıyla destek ve danışmanlık hizmet birimlerinin oluşturulması faydalı olacaktır.

Bakım emeğinin maliyetini paylaşmak: İşyeri ev olduğu için, kayıtlı çalışmanın ve çalışma koşullarının Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından denetlenebilmesi için özel düzenlemeler getirilmesi, ancak sadece işvereni zora sokacak bir denetim değil maliyet yükünü paylaşmak gibi teşvik edici olması da gereklidir.

Aracı firmalar da önemli bir paydaş olarak görülmelidir: Aracı firmaların işçi-işveren karşılaştırmasında işveren bilgi havuzu da oluşturmaları, ayrıca işverenin kötü muamele ve sigortasız çalıştırmaya ilişkin eylemleri üzerinde emek yanlı çalışma yapmalarını sağlayıcı yasal düzenlemelerin yapılması da faydalı olacaktır.

Daha fazla araştırma yapılması ve sektöre ilişkin veri toplanması: Son olarak bu çalışma kentsel alanda arz ve talep boyutlarını ele almıştır. Kırsal alanlara ilişkin bilgi ise sunmamaktadır. Ancak özellikle yaşlı bakım konusu dikkate alınarak kırsal alanları içeren çalışmalar da yapılması gerekmektedir. Gençlerin kentlere göçtüğü, neredeyse tüm kırsal alanın yaşlılara terk edildiği bir dönemde, yaşlı ve engelli bakımı kırsalda giderek daha da önemli bir hal almaktadır. Bu nedenle kırsala yönelik mobil veya kalıcı bakım hizmetlerinin geliştirilmesi de gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2010). "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum." Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama: 13-22.

Akalın, A. E. (2014). Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2013-2017 Stratejik Planı, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/RwXEu+publication.pdf>

Atasü-Topçuoğlu, R. (2010). "Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi" (Derl.: Saniye Dedeoğlu ve Melda Yaman Öztürk), Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği içinde (ss.79-132), İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Başlevent, C., & Onaran, Ö. (2003). "Are married women in Turkey more likely to become added or discouraged workers?", Labour, 17(3), 439-458.

Bora, A. (2005). Kadınların Sınıfı, Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2014 Yılı Eylem Planı
http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/hizmetlerimiz/yayinlar/2014_mep

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2014-2018 Stratejik Planı
<http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/sgb/dosyalar/strplanyeni>

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014-2023 Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140530-7-1.pdf>

Daly, M., & Lewis, J. (2000). "The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states". The British journal of sociology, 51(2), 281-298.

- Dayıoğlu, M.** (2000). "Labor market participation of women in Turkey". Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, Caucasus and Turkey. The Netherlands: ES Brill.
- Dedeoğlu, S.** (2009). "Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği". Toplum ve Bilim 86, Güz: 139-170.
- DPT ve DB (2009). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler,** Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi. Rapor No: 48508TR.
- Ecevit, Y.** (1998). "The Impact of Restructuring of Women's Labour in Turkey since 1980's", Women and Work in Mediterranean Conference.
- Ecevit, Y.** (2012). "Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Bakmak (220-266)". Derl.: Gülay Toksöz ve Ahmet Makal), Erdem, Z., Şahin, L. (2008). "Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı". Kamu İş 10/2: 43-78.
- Erdoğan, S., Toksöz, G.** (2013). Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü: Türkiye'de Ev İşçileri. ILO, Ankara.
- Erdut, T.** (2005). "İşgücü Piyasalarında enformelleşme ve Kadın işgücü". Çalışma ve Toplum, 3, /11-49.
- Erdut, Z.** (2007). "Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri". Çalışma ve Toplum, 12, /1:53-82.
- Gökbayrak, Ş.** (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar". Çalışma ve Toplum, 2: 55-81.
- Heintz, J., & Pollin, R.** (2003). Informalization, economic growth and the challenge of creating viable labor standards in developing countries. ILO (2010). Women in Labor Markets: Measuring Progress and Identifying Challenges, March, First ed., Geneva, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/---emp_elm/trends/documents/publication/wcms_123835.pdf, (02.02.2015).
- Inglehart, R., & Norris, P.** (2003). Rising tide: Gender equality and cultural change around the world. Cambridge University Press.
- İlkaracan, İ.** (1998). "Göç, Kadının Ekonomik Konumu, Hareket özgürlüğü ve Aile İçi Güç Dinamikleri". İktisat, 377:62-67.

- İlkaracan, İ.** (2010). "Uzlaştırma Politikaları Yokluğunda Türkiye Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri". İpek İlkaracan (der) Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları, İstanbul.
- İlkaracan, İ.** (2012). "Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye'de Kadın İstihdam Sorununa Farklı Bir Yaklaşım (201-220)". Derl.: Gülay Toksöz ve Ahmet Makal), Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- İnce, M. ve Demir, M.H.** (2006). "The Determinants of Female Labor Force: Empirical Evidence from Turkey", Eskisehir Osmangazi University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 1, 71 – 90, in the Middle East and North Africa, Eds. Moghadam, V.M., Lynne Reinner Publishers, Boulder.
- Kalaycıoğlu, S. (2007).** "Women, Gender and the Informal Sector: Turkey". Encyclopedia of Women and Islamic Cultures (EWIC) Vol : 4, General Ed. : Suad Joseph, E.J. Brill:Leiden, Netherlands, Pages : 194-195.
- Kalaycıoğlu, S. Çelik, K. (2011).** " Role of Gender in Precarity". In Precarity: More Than a Challenge of Social Security: Or Cynicism of EU's Concept of Economic Freedom, Eds. P. Herrmann & S. Kalaycıoğlu, Europaischer Hochschule Verlag Gmb Hand Co. KG, ss. 131-147, Germany.
- Kalaycıoğlu, S., & Rittersberger, H.** (1998). "İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, 225-235.
- Kalaycıoğlu, S., Rittersberger, H.** (2012). "Enformel Sektörde Yapılan Bir İş Biçimi Olan Ev İşçiliğinde Değişen Dinamikler", içinde Meslek Sağlığı ve Güvenlik Dergisi, Türk Tabipler Odası, Ankara.
- Kalaycıoğlu, S.; Tol, U; Küçükural, Ö.; Cengiz, K.** (2003). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. TÜBİTAK-TUBA- UNFPA, Ankara
- Kalaycıoğlu, S.; Rittersberger-Tılıç, H.** (2001). Cömert "Ablaların" Sadık "Hanımları". Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar. Su Yayınları: Ankara

Karakoyun, Y. (2007). Esnek Çalışma Yoluyla Kadınların İşgücüne Katılım Oranının ve İstihdamının Artırılması: İŞKUR'un Rolü. Uzmanlık tezi, Ankara: İŞKUR yayını KEİG (2013). Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamı: Sorun Alanları ve Politika Önerileri 2. <http://www.keig.org/content/raporlar/2013%20politika%20metni%20keig.pdf> KEİG (214). Esnekleşme ve Enformelleşme Kısacasında Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamı: Politika Metinleri Çerçevesinde Bir Analiz. <http://cms2.ka-der.org.tr/file/keig%20politika%20raporu%202014%20web.pdf>

Kümbetoğlu B., İnci, U., Aylın, A. (2012). "Gıda, Tekstil ve Hizmet Sektörlerinde Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler (305-359)". A. Makal, G.Toksöz (Der.) Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği içinde. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Kümbetoğlu, B. (2005), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Özbay, F. (2012). "Türkiye'de Ev Emeğinin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçiye (116-159)". Derl.: Gülay Toksöz ve Ahmet Makal), Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Özyeğin G. (2004). Başkalarının Kiri, Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Razavi, S. (2007). "The political and social economy of care in a development context: Conceptual issues, research questions and policy options". United Nations Research Institute for Social Development, Gender and Development Programme Paper Number 3.

Rittersberger, H.; Kalaycıoğlu, S. (2012). "Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar", içinde Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın (yayına hazırlayan, Dedeoğlu, S.; Elveren, A. Y.), Ankara: İletişim yayınları

Rittersberger-Tılıç, H.; Kalaycıoğlu, S.; (2012) "Child and Elder Care Providers: Women in the Informal Sector" in Gender and Society in Turkey: The Impact of Neoliberal Policies, Politica İslam and EU Accession, (eds.) Dedeoğlu, S. and Elveren, A.Y.,I.B. Tauris: London.

Saraceno, C. (Ed.). (2008). Families, ageing and social policy: Intergenerational solidarity in European welfare states. Edward Elgar Publishing.

Toksöz, G. (2007). Türkiye'de Kadın İstihdam Durumu Raporu. ILO, Ankara.TUİK (2009). Yoksulluk Çalışması Sonuçları, www.tuik.gov.tr. 19.04.2015. TUİK (2011). 2010 Yaşam Memnuniyeti Araştırması, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, S.47.

TUİK Hanehalkı İşgücü Araştırması (2009) Ocak Dönemi Sonuçları (Aralık 2008, Ocak, Şubat 2015).

TÜSİAD (2008). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri.

Yeates, N. (2004). 'Global Care Chains: critical reflections and lines of enquiry'. International Feminist Journal of Politics, 6:3: 369-391.

